

MINISTERUL EDUCAȚIEI, CULTURII ȘI CERCETĂRII
AL REPUBLICII MOLDOVA

ACADEMIA DE MUZICĂ, TEATRU ȘI ARTE PLASTICE
FACULTATEA ARTE PLASTICE, DECORATIVE ȘI DESIGN

**CATEDRA DISCIPLINE TEHNICO-
TEORETICE ÎN ARTE VIZUALE**

RAȘCHITOR TATIANA

ARTA MEDIEVALĂ

SUPPORT DE CURS

pentru ciclul I, Licență de studii universitare

Domeniul de formare profesională: **021 Arte**

Specialitatea: **0213.1 Pictura; 0213.2 Grafica; 0213.3 Sculptura; 0212.1 Modă-
design vestimentar; 0212.2 Design interior; 0214.1 Arte Decorative aplicate
(Ceramica artistică, Metal artistic); 0214.1 Arte decorative aplicate (Tapiserie)**

Chișinău, 2020

CZU7.033(075.8)

R 27

ARTA MEDIEVALĂ

Support de curs pentru ciclul I, Licență de studii universitare

Domeniul de formare profesională: 021 – Arte

Specialitatea: 0213.1 Pictura; 0213.2 Grafica; 0213.3 Sculptura; 0212.1 Modă-design vestimentar; 0212.2 Design interior; 0214.1 Arte Decorative aplicate (Ceramica artistică, Metal artistic); 0214.1 Arte decorative aplicate (Tapiserie)

Autor: **RAȘCHITOR TATIANA**, doctor în studiul artelor, lector universitar

Redactor științific: **JABINSCHI ION**, lector universitar, drd

Recenzenți: **MARIAN ANA**, doctor în studiul artelor, cercetător științific superior, Institutul Patrimoniului Cultural

STARȚEV ALA, doctor în studiul artelor, conferențiar universitar

HUBENCO TEODORA, doctor în pedagogie, conferențiar universitar

SAVIȚKAIA-BARAGHIN IARÎNA, doctor în studiul artelor și culturologie, conferențiar universitar

Aprobat și recomandat pentru editare de Consiliul Științific al Academiei de Muzică, Teatru și Arte Plastice, proces verbal nr. 3 din 1 iulie 2020.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Rașchitor, Tatiana.

Arta Medievală : Suport de curs pentru ciclul 1, Licență de studii universitare / Rașchitor Tatiana ; redactor științific: Jabinschi Ion ; Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova, Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice, Facultatea Arte Plastice, Decorative și Design, Catedra Discipline Tehnico-teoretice în Arte Vizuale. – Chișinău : AMTAP, 2020. – 42 p. : fig., fot., tab.

Cerințe de sistem: PDF Reader.

Rez.: lb. rom., engl. – Referințe bibliogr.: p. 34-35 (33 tit.).

ISBN 978-9975-3226-4-5.

7.033(075.8)

R 27

© Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice, 2020

© Rașchitor Tatiana, autor

© Jabinschi Ion, redactor științific

CUPRINS

ADNOTARE/ANNOTATION	4
PRELIMINARII	5
I. ARTA MEDIEVALĂ	7
I.1. Arta Romanică.....	7
I.2. Arta Gotică.....	10
I.3 Arta Bizantină.....	15
I.4. Arta Moldovei Medievale secolul XIV-XVI.....	21
I.4.1. Arta Moldovei Medievale secolul XIV.....	21
I.4.2. Arta Moldovei Medievale secolul XV.....	23
I.4.3. Arta Moldovei Medievale secolul XVI.....	27
I.5. Arta Rusă Veche.....	29
CONCLUZII GENERALE	33
REFERINȚE BIBLIOGRAFICE	35
ANEXE	36

ADNOTARE

Suportul de curs este destinat studenților de la licență din domeniul de formare profesională – *Arte Plastice*, de la specialitățile: pictură; grafică; sculptură; design și arte decorative, dar poate fi utilizat și de reprezentanții altor specialități. Lucrarea metodică tratează teme, care corespund curriculei la disciplina *Istoria artelor: Artă Romanică, Artă Gotică, Artă Bizantină, Artă Moldovei Medievale secolele XIV-XVI-ce și Artă Rusă Veche*. Unitățile de curs prezentate în cadrul suportului de curs *Artă Medievală* sunt binevenite pentru formarea unei aptitudini științifice cu privire la istoria artelor plastice și altoirea unei culturi artistice viitorilor profesioniști. Lucrarea dată poate servi ca bază în predarea cursului de *Istoria artelor* în alte instituții de învățământ.

ANNOTATION

Course support is intended for students from licentiate program, whose main field of study is *Fine Arts*, especially for the speciality: painting; graphics; sculpture; design and decorative arts, but can also be used by representatives of other specialties. Methodological support deals with topics that correspond to the curriculum of the discipline *Art history: Romanesque art, Gothic art, Byzantine art, Art of Principality of Moldavia XIV-XVI century and Old Russian Art*. The course units presented in the course support *Medieval Art* are welcome for the formation of a scientific skill in the history of fine arts and the grafting of an artistic culture to future professionals. The given course support can serve as a basis for teaching *Art History* discipline in other educational institutions.

PRELIMINARII

Actualitatea temei abordate: *Arta Medievală* are un rol fundamental în constituirea și modelarea viziunilor artistice din spațiul Europei de Est, marcat de spiritualitatea și viziunile artistice ale cultului ortodox. *Arta medievală* prezintă un trecut istoric care trebuie permanent redescoperit și reactualizat. Astfel, textul vizat prezintă cele mai recente date și periodizări ale artei medievale acumulate în studiile din ultimii 80 de ani.

Raționalitatea temei: E absolut necesar ca studentul să cunoască și să opereze cu date și texte istorice ce vizează dezvoltarea artelor plastice pe parcursul Evului Mediu. Să opereze și să aplice, la necesitate, principiile artei romanice și gotice, cât și artei bizantine care stă la baza artelor plastice naționale.

Importanța: studiului artei medievale derivă din valoarea spirituală, estetică, artistică, istorică și tehnică a operelor create în această perioadă. Conceperea și înțelegerea stilurilor, precum Romantismul și Simbolismul, ar fi imposibile fără compartimentul *Arta Medievală*.

Scopul suportului de curs este de a facilita și îndruma studenții la învățarea durabilă și inteligibilă a istoriei artei din perioada Evului Mediu. Lucrarea urmărește consolidarea competențelor profesionale; formarea viziunilor generalizate asupra evoluției artelor, tendințelor stilistice și plastice, cât și familiarizarea cu artiștii și operele din repertoriul epocii vizate.

Obiectivele specifice concretizează acțiunea didactică la nivelul celor trei domenii.

La nivel de cunoaștere și înțelegere:

- să definească obiectul și problematica de studiu a istoriei artelor plastice;
- să identifice conceptul și noțiunile de artă, creație artistică, stil artistic, curent artistic;
- să delimiteze confluența interculturală la nivel artistic a diferitor civilizații și culturi;
- să cunoască specificul și istoricul artelor, culturilor, curentelor, și stilurilor epocilor studiate;
- să justifice necesitatea studiului artelor;
- să înțeleagă corelația dintre artă și alte fenomene sociale;
- să explice ciclicitatea evoluției artelor și factorii generatori, și epuizanți de curente și stiluri;
- să exemplifice semantica plastică a epocilor și contribuția artistului la formarea ei;
- să compare caracteristicile și elementele distinctive ale stilurilor, și curentelor;
- să discute problematica artei inerentă perioadelor concrete studiate.

La nivel de aplicare a cunoștințelor/ înțelegerii:

- să aplice cunoștințele acumulate în domeniul activității artistice;

- să illustreze rolul artelor în dezvoltarea și funcționarea civilizațiilor;
- să descopere sarcinile artei în cadrul diferitor epoci;
- să precizeze impactul religiei și inovațiilor tehnologice asupra evoluției artelor;
- să opereze cu limbajul și termenii specifici curentelor, și stilurilor artistice.

La nivel de integrare:

- să distingă procesele artistice în evoluție;
- să analizeze ambianța cultural artistică națională și internațională;
- să analizeze și să structureze stilurile și curentele artistice din perioadele istorice studiate;
- să facă concluzii asupra fiecărei perioade artistice însușite;
- să cerceteze domeniul artelor plastice în perspectivă științifică.

Metode de predare și învățare utilizate: Procesul de predare-învățare se efectuează în următoarele etape: 1. evocarea; 2. realizarea sensului; 3. reflexia.

Metode de transmitere a cunoștințelor:

- prelegerea magistrală;
- discuția ghidată;
- explicația în grup și individual.

Metode de învățare:

- Brainstorming;
- argumente pe cartele;
- cercetarea împărtășită;
- SINELG (Sistemul Interactiv de Notare pentru Eficientizarea Lecturii și Gândirii), ș.a.

Finalități de referință:

- să definească noțiunile cheie specifice artei medievale;
- să realizeze analiza formal stilistică a operelor reprezentative din perioada citată;
- să înțeleagă raportul dintre artă și concepții filosofico religioase ale epocilor;
- să determine relația dintre artă și factorii politici, economici, geografici și sociali;
- să argumenteze necesitatea cunoașterii principiilor și valorilor artei creștine;
- să selecteze informația bibliografică aplicând principiile analizei și a reflecției critice.

Modalități de evaluare:

Evaluările sunt anunțate din timp și se efectuează în mod transparent, în conformitate cu programa analitică/curricula și regulamentul de organizare și funcționare bazat pe sistemul european de credite transferabile. În scopul asigurării calității procesului educațional cadrele didactice vor realiza: 1. Evaluare inițială; 2. Evaluare curentă; 3. Evaluare finală.

Criterii de notare:

Evaluarea cunoștințelor studenților se va face în baza următoarelor criterii:

- frecvența la ore;
- evaluările curente;
- evaluarea finală.

I. ARTA MEDIEVALĂ

Evoluția artei medievale începe odată cu prăbușirea Imperiului Roman de Apus în 476 și se termină în zorile Renașterii italiene. Epoca Medievală marchează intrarea definitivă a Occidentului în era creștină.

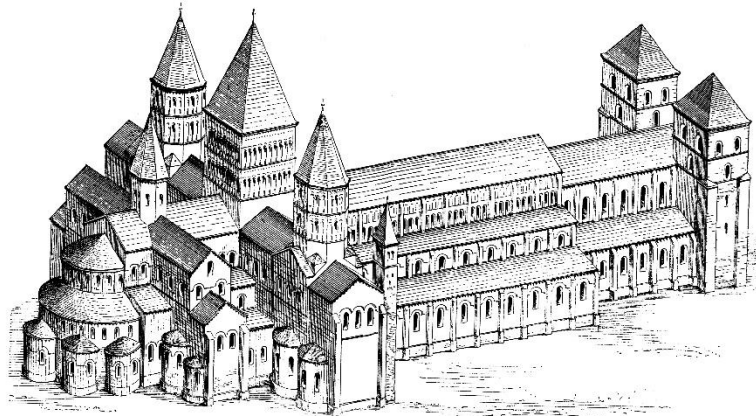
Termenul *Evul mediu* a fost introdus de umanistul italian Flavius Blondus (1392 – 1463) în 1453. Acesta derivă din conceptul *Epoca tenebrelor*, sau *evul întunericului* (476-800) introdus de Francesco Petrarca (1304 – 1374). Trăsăturile caracteristice ale Evului Mediu sunt: dezurbanizare; depopulare; scăderea nivelului de trai; invaziile și migrațiile populațiilor secolele III – XI; sistem politic, economic și social de tip feudal; cruciadele (8) între anii 1095 – 1290; gândirea scolastică și înflorirea cavaleriei.

I.1. Arta Romanică

Termenul *artă romanică* a fost introdus de savantul francez Charles de Gerville (1769 – 1853), în anul 1818, pentru a desemna arta caracteristică țărilor și

regiunilor catolice din Europa, dezvoltată între secolele XI-XIII-ce, asocierea având la bază legătura sa cu arhitectura romană antică caracterizată de arcuri, piloni, coloane și bolți rotunde (*Anexă 1*) [13 p. 383]. Arta romanică a dat naștere unui stil original, care prezintă o sinteză a formelor de tradiție romană și paleocreștină, cu elementele bizantine, *pre-romanice* (arta carolingiană (750-920) și arta ottoniană (920-1024)), islamice și armene. *Romanicul* apare în condițiile unui real progres economic, politic și spiritual din secolul al XI-lea. În acest veac, papalitatea și-a reafirmat autoritatea printr-o serie de reforme menite să scoată Biserica de sub puterea suveranilor. Biserica a canalizat mijloacele materiale și spirituale ale creștinătății pentru a le pune în serviciul politicii proprii. Întemeierea abației benedictine din Cluny în Burgundia (*Figura 1*), în 910, care depindea direct de pontific, a fost un pas important pentru a impune

Figura 1 Reconstrucția bisericii Abației Cluny, Franța.

Sursa: DEHIO, G., VON BEZOLD, G. *Kirchliche Baukunst des Abendlandes*. Vol. 1, 1887.

modele culturale care și-au găsit expresia plastică în arta romanică [20 p. 38]. Marele curent de fervoare religioasă, supranumit *primul stil internațional*, dezvoltă cultul relicvelor, dinamizează pelerinajele și impune înălțarea unui număr crescând de biserici și mănăstiri, în special în spațiul rural.

În arhitectura romanică domină planul bazilical, în cruce latină¹. El prezintă o dezvoltare inedită a corului² și a transeptului³, care poate răspunde necesităților liturgice și creșterii numărului de pelerini. În spatele corului a fost creat un deambulatoriu care să le permită pelerinilor accesul la moaște și s-au înălțat o serie de capele dispuse de-a lungul perimetrului edificiului [17 p. 149].

Arhitectura romanică a utilizat pentru acoperiș șarpanta din lemn susținută de stâlpi (Sfântul Imperiu, Italia, Normandia și în Anglia) și structuri din piatră, care puteau forma 3 tipuri de acoperiș: bolta în leagăn, bolta în cruce și cupola [7 p. 73]. Bolta în leagăn este un semicilindru din piatră așezat deasupra navei. În unele edificii, arcurile dublouri, sprijinite pe pilaștri, ajută la susținerea bolții, formând astfel travee⁴. Introducerea bolții de piatră a fost importantă din mai multe motive. În primul rând, reducea mult riscul incendiilor. Pe un plan mai cu seamă estetic, noile bolți reprezentau o sfidare a realizărilor arhitecților romani și intenționau să depășească prin măreție traveele din lemn ale bisericilor paleocreștine din Roma. Bolțile din piatră sunt grele și trebuie să se sprijine pe ziduri groase, pe nava centrală și laterale care se ridică până la înălțimea acestei bolți și în final acestea erau sprijinite de contraforturi⁵ puternice.

Fațadele bisericilor romanice evoluează pe baza unor soluții diferite. În cazul bisericilor italiene sau acelor din sudul Franței, poate fi cu un singur fronton sau cu frontoane multiple, ce au o zonă intermediară mai înaltă, corespunzătoare navei centrale. În Spania, Germania și în nordul Franței, fațada poate prezenta două turnuri. Un element novator îl constituie rozeta, care sporește și dinamizează armonia fațadei [5 pp. 126-127]. Interiorul unei biserici romanice strălucea la origine de culori: ale picturilor care acopereau zidurile și ale sculpturilor, ele însele bogat colorate.

¹ Cruce latină – cruce a cărei orizontală este mai scurtă decât elemental vertical [7 p. 305]

² Cor – partea unei biserici catolice situate dincolo de transept care adăpostește altarul. Corul este rezervat numai clerului. El se compune dintr-o absidă și una sau mai multe travee. [7 p. 304]

³ Transept – partea transversal a unei biserici catolice, situate între navă și cor [7 p. 310].

⁴ Travee – parte a navei unei biserici delimitată prin 4 stâlpi [7 p. 310]

⁵ Contrafort – stâlp masiv, din piatră, care sprijină latura exterioară a unui zid, pentru al consolida [7 p. 304].

În cadrul artei romanice imaginile erau privite ca un mijloc necesar pentru îndoctinarea populației care nu știa să citească. Operele de artă, conform scrierilor teologului franciscan Buenaventura (1218 – 1274), cultivau inteligența, dezvoltau memoria și emoționau inima. Funcția educativă cerea un conținut simplu și clar, dar, pentru a emoționa, formele trebuiau să aibă forță și vigoare [20 p. 40]. Pictura romanică a avut mai multe ipostazii: pictura murală (fresca sau mozaic (în Italia)), pictura pe panou și anluminuri (miniatură). Scenele zugrăvite în serii aveau un caracter narativ cu o iconografie bine definită. Pictura romanică prezenta figuri hieratice, solemne și maiestose, pline de simbolism, cu o estetică dominată de o puternică liniaritate, simetrie în distribuirea figurilor, un cromatism plat și o lipsă de profunzime și perspectivă. Iconografia romanică a oscilat, în linii generale, în jurul câtorva teme: *apariția*⁶, *mărturia*⁷, *narațiunea*⁸ și iconografia de tip simbolic⁹ [20 pp. 42-45].

Rolul sculpturii romanice este de a sublinia punctele – cheie ale arhitecturii: capiteluri (*Figura 2*) și cornișe în interior, porticul și timpane la exterior. Cadrul, obligatoriu arhitectural, al acestei sculpturi este restrictiv. El obligă artiștii să contorsioneze formele sculptate până când acestea se înscriu în spațiul care le-a fost repartizat. Este ceea ce se cheamă *legea cadrului* care, paradoxal, determină o libertate de invenție omniprezentă.

Portalurile bisericilor romanice aveau o funcție dublă: didactică și de glorificare a puterii Bisericii.

Programele decorative erau elaborate și discutate de autoritățile monahale și numai după aceea realizarea lor era încredințată unor meșteri pricepuți; după ce erau sculptate figurile erau pictate.

Figura 2 Fuga în Egipt, capitel Catedrala din Autun, sculptor Gislebert, c. 1130

Sursa: ADAMS, L. S. *A History of Western Art*. New York, 2011, p. 190

⁶ *Apariția* – este expunerea unei doctrine înaintea credincioșilor, o reprezentare ale celor mai importante principii ale religiei creștine, mai ales reprezentarea Trinității, a Fecioarei Maria și a împărăției cerești [20 p. 42].

⁷ *Mărturia* – este o reprezentare, deseori în partea de jos a absidelor și pereților, a unor personaje a căror prezență este dovada mărturisirii unui adevăr – apostolii sau sfinții [20 p. 44].

⁸ *Narațiunea* – prezintă narațiuni lungi ce se dispun de-a lungul zidurilor laterale ale naosului și care expun diferite episoade din Vechiul și Noul Testament [20 p. 44].

⁹ Iconografia de tip simbolic – apare pe zidurile romanice întrepătrunsă cu temele arătării, mărturiei și narațiunii. În această mare varietate de teme simbolice se remarcă: sirena, păunul regal, Pomul vieții, păsările ș.a [20 p. 45].

Timpanul situat deasupra portalului central era decorat deseori cu scena ce prezintă *Judecata de apoi* sau imaginea *Hristos triumfător*, însoțit de cei patru evangheliști.

Lucru Individual:

Lectura recomandată:

1. HOLLINGSWORTH, M. *Arta în istoria umanității*. București: Enciclopedia RAO, 2008, pp. 147-154.
2. PONCE DE LEON, P. G. *Istoria Picturii*. București: Teora, 2009, pp. 38-51.

Analiza operelor de artă:

1. *Biserica Sf. Gheorghe din Oberzell*, secolul XI (Germania);
2. *Bazilica Sant Ambrogio*, secolul XI (Italia);
3. *Catedrala, Baptisteriul și Turnul din Piazza dei Miracoli*, Pisa, 1064-1350 (Italia);
4. *Portalul bisericii La Madeleine din Vezelay*, cca. 1120 (Franța);
5. *Hristos triumfător*, Berze-La-Ville, capelă, fresca absidei, cca. 1109;
6. *Absida Sf. Clement din Taüll*, cca. 1123, frescă (Spania);
7. *Saint Trophime*, portal Arles, cca. 1170-1180 (Franța);
8. *Biserica abației Sf. Petru și Pavel*, Cluny, 909-1130 (Franța).

Teme pentru comunicări și referate:

1. *Pictura romanică în Franța*;
2. *Miniatura romanică*;
3. *Pluralitatea artei romanice*;
4. *Decorul sculptural al portalurilor romanice*.

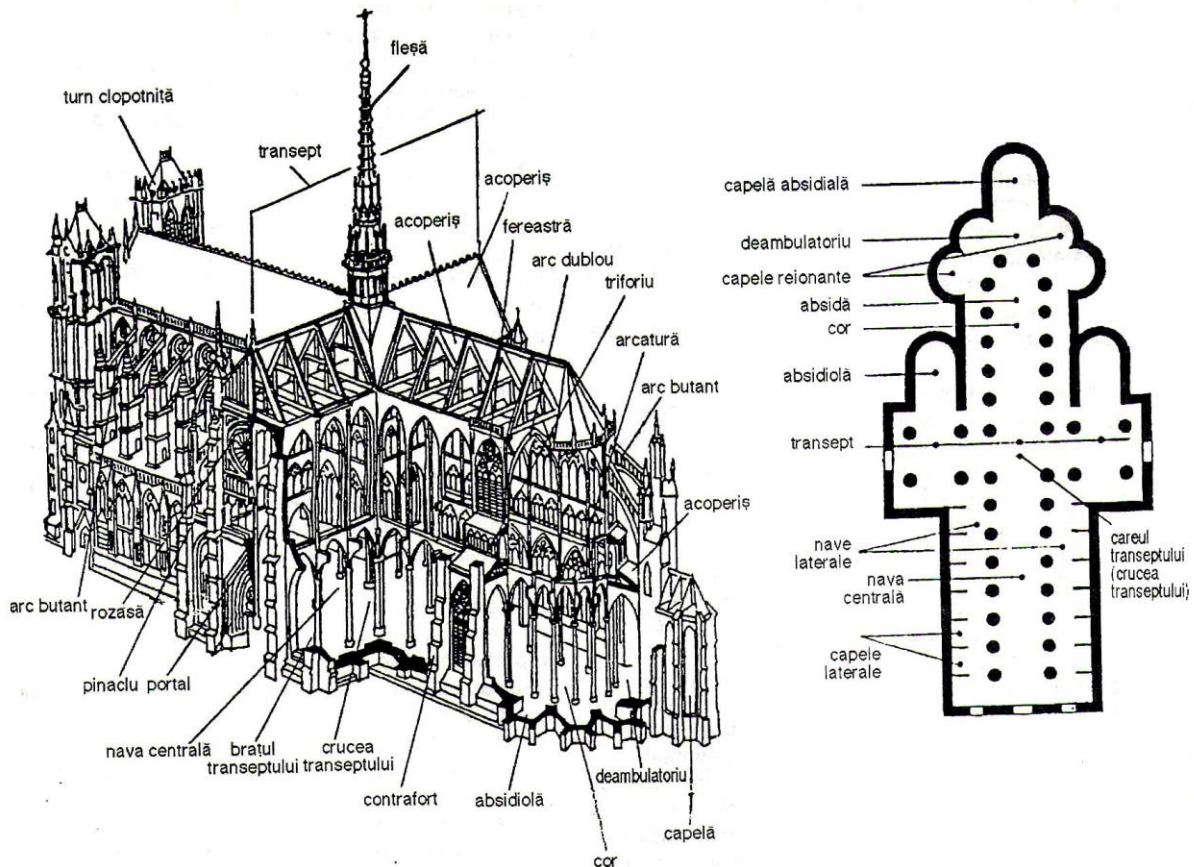
I.2. Arta Gotică

Termenul *gotic* apare în Renaștere pentru a desemna formele de artă care au prevalat la sfârșitul Evului Mediu în Europa de Nord (unde trăia neamul got, prin opoziție cu Italia, pământul succesorilor Imperiului Roman). *Goticul* este *al doilea stil internațional*, el a apărut în cadrul artei *romanice* fiindu-i contemporan. *Goticul* a introdus inovații în special în arhitectură. *Stilul gotic* ca și cel *romanic* se răspândește și se dezvoltă în țările catolice – Europa centrală, Apuseană și de Nord ajungând până în Carpați.

Principiile ideatice, spirituale ale arhitecturii gotice au fost formulate și întruchipate în biserica *Abației Sf. Denis* lângă Paris de către părintele monahismului francez, abatele Suger (1081-1151). Suger, a fost influențat de conceptele filosofice ale Pseudo-Dionisie Areopagitul. Potrivit Pseudo-Areopagitului, universul este creat însuflețit și unificat de ceea ce Plotin numise *Unul*, de ceea ce Biblia numește *Dumnezeu*, iar el însuși – *Lumina Supraesențială* sau *chiar*

Soarele nevăzut, Dumnezeu Tatăl fiind desemnat ca *Tatăl al luminilor*, iar Hristos ca *prima strălucire*. Prin urmare, Lumina dumnezeiască se revarsă făcându-se una cu lumina materială, iar omul poate să o transcende transfigurând-o. Astfel, spiritul uman, după Pseudo-Areopagitul, se

Figura 3. Structura și planul unei catedrale gotice

Sursa: CIOS I., DEMETRESCU C. *Dicționar de artă. Forme, tehnici, stiluri artistice*. A-M. București: Meridiane, 1995, p. 205

poate înălța la ceea ce nu este material numai prin ceea ce este, prin intermediul unei călăuziri vizibile. Teologii numind aceasta *calea analogică* – metoda care călăuzește spre înalt. Această metodă l-a călăuzit pe Suger la reconstrucția abației [19 pp. 27-29]. Abatele încerca să transforme lumina în element arhitectural. Biserica abației *Sf. Denis* întrunește pentru prima dată elementele constructive ale goticului ca: *arcul frânt*, *bolțile cu nervuri*, *arcele butante* și *fațadele tripartite cu turnuri gemene*, acestea facilitează pătrunderea luminii în interiorul bisericii.

Biserica abației Saint-Denis de lângă Paris a servit ca model pentru o întreagă categorie de construcții ale goticului timpuriu, ca Catedrala din Chartres (1145-1220), Catedrala din Laon

(1155-1225) și Catedrala Notre Dame de Paris (1163-1345). Principiile constructive și ideatice ale goticului s-au răspândit rapid în Europa, dezvoltându-se în forme variate locale (*Tabelul 1*).

Tabelul 1. Etapele de dezvoltare a stilului gotic în Franța și Anglia.

<i>Franța</i>	<i>Anglia</i>
1140-1284 – goticul timpuriu 1250-sf sec XIII – goticul matur (clasic) mij sec XIV – goticul flamboyant.	A II jum. sec. XIII- mij. Sec. XIV – Decorated Style (predilecția spre ornament - Gloucester). A II jum. sec. XIV – sec. XV – Perpendicular Style (compoziții transparente accent pe verticale și orizontale.)
<i>Sursa:</i> PANOFISKY, E. <i>Arhitectura gotica și gândire scolastica</i> . București: Anastasia, 1999, pp 127-139	<i>Sursa:</i> BORDEN, D., ș.a. <i>Arhitectura – evoluție, stiluri, personalități. De la preistorie la Renașterea timpurie</i> . București: Litera, 2010, pp. 136-137

În prima fază a goticului arhitecții căutau să mărească deschiderile prin înlocuirea zidurilor solide cu structuri scheletice perforate cu ferestre și rozete, și să crească înălțimea edificiilor urmând aspirația spre înalțuri, utilizând arcurilor frânte, bolți în ogivă și arcurilor butante. Implementarea acestor principii avea ca efect omogenizarea spațiului în interiorul catedralelor (planuri compacte), exemplificativă fiind Cadrarele din Bourges (1195-1230).

În ajutorul acestui concept a venit redescoperirea geometriei lui Euclid în secolul al XII-lea care a impulsionat evoluția arhitecturii. Operațiile precum împărțirea, intersecția, rotația și suprapunerea au devenit inerente cerințelor *stilului gotic* (operația de bază a stilului romanic, a fost adunarea și scăderea).

Soluțiile constructive a *stilului gotic* au înlocuit pe cele romanice, astfel în locul bolților semicirculare și a arcului în plin cerc se trece la bolta în cruce pe ogivă și respectiv la arcul frânt. Este utilizat masiv arcul butant și contraforții care au menirea să susțină bolta, și să degajeze zidurile de greutatea excesivă, oferind loc ferestrelor și rozetelor (*Figura 3*).

Printre edificiile reprezentative pentru goticul matur francez se numără Catedrala Notre Dame din Reims (1210 - 1235) (*Anexa 2*) proiectată de Jean d'Orbais și Catedrala Notre Dame din Amiens (1220-1236), realizată după proiectul arhitectului Robert de Luzarches.

Prăbușirea bolților Catedralei din Beauvaise în 1284 (corul 48 m. h.) pune capăt tentativelor mereu mai îndrăznețe pentru creșterea elevației edificiului. Declinul demografic și economic cauzat de *Războiul de 100 de Ani* (1337-1453) și epidemia de ciumă (1348) perturbă claritatea și unitatea stilistică; apar construcții tot mai mici, cu un puternic colorit local.

Pictorii gotici la fel ca artizanii se reuneau în bresle (grupări cu caracter religios, foarte bine structurate, care îi protejau și îi controlau pe artiști), și anume în breasla sub oblăduirea Sf. Luca. În acea epocă, pictorii erau considerați simpli artizani și nu se bucurau de o înaltă considerație socială, motiv pentru care operele din secolul al XIII-lea, sunt, în general, ne semnate. Odată cu apariția arhitecturii gotice s-a dezvoltat vertiginos arta vitraliilor. Artă *manuscriselor iluminate* sau anluminurile continuă tradiția romanică, însă nu se mai realizează la mănăstiri, ci la orașe în ateliere laice. În fața marii dezvoltări a vitraliilor și miniaturilor s-a produs un regres al picturii murale. În secolul XIII-ce apare pictura pe lemn, ea era reprezentată de panourile de sine stătătoare și de ansambluri complexe numite retable (diptic, triptic sau poliptic).

Un rol însemnat în epoca gotică l-a avut gândirea scolastică a Sf. Augustin și Sf. Toma, care încearcă să armonizeze vechea filosofie antică (Platon și Aristotel) cu doctrina creștină. Scolasticii propuneau explorarea naturii pentru a întâlni sentimentul creștin al *revelației*. Această concepție teologică a promovat un naturalism tot mai viguros în artele plastice ale epocii gotice.

În cadrul evoluției picturii gotice se disting 3 etape:

1. Goticul liniar sau franco-gotic (1200-1330).
2. Italo-gotic (1300-1400), marcat de influențele picturii trecentiste italiene.
3. Goticul internațional sau *stil de curte* (1390-1440), o sinteză între stilurile precedente, sunt abordate fie scene biblice, fie momente din viața cavalerilor și monarhilor. În secolul al XIV-lea se distinge, centrul artistic din Boemia, în special Theodorik din Praga, un harnic pictor de retable. În Italia sub denumirea de *gotic internațional* se înscrie creația lui Masolino, Gentile da Fabriano și Pisanello [20 pp. 55-63].

Pictura gotică are următoarele caracteristici:

1. tematicile abordate sunt preponderent religioase și au un caracter narativ și doctrinar;
2. naturalismul derivat din gândirea scolastică contribuie la introducerea elementelor din viața cotidiană, natura fiind reflectarea lui Dumnezeu;
3. linia este dominantă, ea joacă rolul major în contururile personajelor și în grafismul miniaturilor;
4. problemele spațiale sunt slab abordate, perspectiva este inversă, formele sunt plate;
5. problemele cromatice sunt reduse la culori strălucitoare;
6. lumina este desemnată convențional cu aurul, care conferă scenei un caracter sacru și ireal;
7. figurile au proporții alungite, formele slab detaliate, pozele figurilor sunt deseori hieratice;
8. tușele sunt invizibile, împăstările inexistente [18 p. 182-189].

Sculptura gotică este mai evoluată decât cea romanică, sculpturile sunt mai elansate, suple, bogate în falduri; se diversifică gesturile, personajele devin mai expresive. *Sculptura gotică* continuă ca și cea romanică să joace rolul decorului arhitectural. Statuile încing pereții

catedralelor, iar reliefulurile îmbogățesc timpanul portalurilor; rânduindu-se în șiruri umplând spațiile goale din exterior și interior sculptura nu lasă nici un loc picturii căreia îi rămân doar paginile manuscriselor (Figura 4, 5 și 6).

Figura 4. Fecioara nebună, Catedrala din Magdeburg

Fig. 5. Sinagoga, transeptul de sud, Catedralei din Stratsgurg

Fig. 6. Markgraf de Meissen cu soția. Catedrala din Naumburg

Sursa: ВЕЙМАРН, Б., итд. *Всеобщая история искусств. Том 2. Искусство средних веков.* Москва: Искусство, 1960.

Lucru Individual:

Lectura recomandată:

1. HOLLINGSWORTH, M. *Arta în istoria umanității.* București: Enciclopedia RAO, 2008, pp. 163-170.
2. LANEYRIE-DAGEN, N. *Pictura secrete și dezvăluiri.* București: RAO, 2004, pp. 182-189

Analiza operelor de artă:

1. *Altarul din Dijon* (1393-1399) de Melchior Broederlam;
2. *Preabogatele ore ale ducelui de Berry* de frații Limbourg;
3. Biserica Abației Sfântul Denis de lângă Paris;
4. *Catedrala din Chartres*, 1194, Franța;
5. *Fecioarele nebune și fecioarele înțelepte* din Domul din Magdeburg, Germania;

Teme pentru comunicări și referate:

1. *Evoluția vitraliilor gotice;*
2. *Miniatura gotică;*
3. *Retablul gotic;*
4. *Arhitectura gotică stil și tehnologie;*
5. *Diferențele dintre conceptele constructive romanice și cele gotice.*

I.3. Arta Bizantină

Theodosie cel Mare, care a murit în 395, a fost ultimul împărat ce a domnit peste un Imperiu Roman unit, după moartea sa, teritoriul a fost împărțit în două părți estică și vestică, fiecare având propriul împărat. În anul 476 Imperiul Roman de Apus se dezintegrează sub presiunea triburilor germanice, în timp ce Imperiul Roman de Răsărit, numit în continuare Imperiul Bizantin, va dăinui în timp până în anul 1453. Denumirea de Bizanț i-a fost atribuită în anul 1557, aceasta provine de la numele orașului antic pe ruinele căruia a fost înălțat Constantinopolul. Arta Imperiului Bizantin se caracterizează prin: corelarea strânsă cu religia creștină, tradiționalism, lipsa libertății creatoare, anonim și neomogenitate. În periodizarea artei și culturii bizantine nu există unanimitate. Monografiile românești au etapizat arta bizantină în

Tabelul 2. Periodizarea după autorii români

1. <i>Începuturile artei Bizantine, secolele IV-V</i>
2. <i>Epoca lui Iustinian Secolul de aur, secolul VI</i>
3. <i>Perioada iconoclastă, secolele VII-IX</i>
4. <i>Perioada macedonenilor, anii 867-1056</i>
5. <i>Perioada Comnenilor, anii 1059-1204</i>
6. <i>Renașterea Paleologă, anii 1261-1453</i>

Sursa: BOTEZ-CRAINIC, A. *Istoria artelor plastice*. Vol I. București: Didactică și pedagogică, 2004, p. 209;
SUTER, C. *Istoria artelor plastice*. București: Didactică și pedagogică, 1963, p. 145.

șase perioade (*Tabelul 2*), pe când autorii occidentali disting de la două la trei etape: Arta bizantină timpurie (526-726) sau arta pre-iconoclastă; Arta bizantină de mijloc secolul IX-XI (843-1261) și arta bizantină târzie secolul XIII – XV-ce, supranumită și epoca post-iconoclastă [25]. Etapa crucială, cea iconoclastă, demarează după

autorii români în secolul VII, cu toate că, disputele iconoclaste s-au produs între 726 – 843, respectiv secolele VIII – IX [24 p. 169], și nici într-un caz secolele VII-IX. Odată cu, victoria definitivă a iconodulilor în anul 843 se pun bazele unui nou *canon* artistic. Noua iconografie mult mai riguroasă și spirituală decât viziunile pre-iconoclaste, delimitează arta bizantină în două epoci majore – pre-iconoclastă și post-iconoclastă.

Începutul artei bizantine este marcat de fondarea orașului Constantinopol în anul 330 de împăratul Constantin. În 451 Conciliul de la Calcedon pune bazele unei noi doctrine – *ortodoxia* (credință dreaptă). După distrugerea Romei arta creștină romană de apus a fost rapid copleșită de influențele barbare, iar Constantinopolul devine centrul creștin de ordin primar. Aici se formează o artă originală, dependentă de biserică și împărat. În arhitectură domină construcțiile religioase – se definește planul bazilical (*Figura 7*), bazilical cu cupolă (cu pandantive și pe trompe), plan central, cruce greacă, cruce latină și cruce greacă înscrisă. Sistemul de acoperire pentru plan

bazilical este șarpantă, iar pentru plan central cupolă. Pictura continuă și dezvoltă tradiția iconografică paleocreștină, se manifestă în miniatură¹⁰, icoană și mozaic parietal. Doar sculptura bizantină în ronde-bosse, fiind considerată o reminiscență a idolatriei, nu s-a dezvoltat.

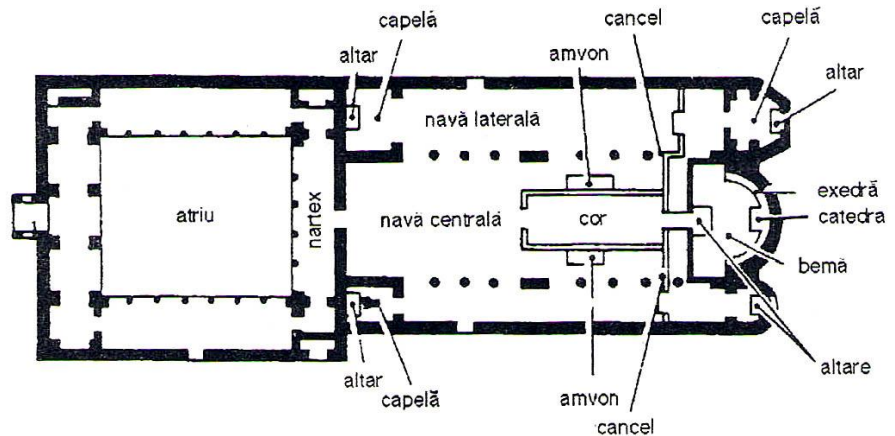
Anluminura

bizantină preiconoclastă continuă tradițiile antichității și artei paleocreștine. Printre cele mai vechi manuscrise cu conținut laic se numără: *Iliada Ambroziană*

(pergament¹¹) creat în Constantinopol între anii

493 și 508, acesta prezintă scene din *Iliada* de Homer. Printre cele mai veche anluminuri creștine ce au dăinuit în timp sunt 3 manuscrise cu scriere de aur și argint pe pergament purpuriu (supranumite *codex purpureus*) din secolul VI: *Geneza din Viena* – codex pe pergament produs în Siria ce ilustrează cartea *Genezei* din *Vechiul Testament*; *Codex din Rossano* – mai este cunoscut ca *Codex purpureus Rossanensis* este o anluminură creată în peninsula Italică ce ilustrează scene din *Noul Testament*; *Codex Sinopensis* – creat în Constantinopol, textul acestuia prezintă *Evanghelia lui Matei*, anluminura are 44 foi, 30 x 25 cm, din care 5 foi decorate cu miniaturi. Unicul codex ce conține informații despre autorii săi, din perioada preiconoclastă, este *Evanghelia lui Rabbula* – realizată în Siria în anul 586, în limba siriană. Rabbula a enumerat la sfârșitul anluminurii călugării copiști și miniaturiști, lăsând și o inscripție referitoare la pedeapsa celui ce va încerca să stârpească cartea [31 p.p. 267-277].

Figura 7 Plan bazilical (elemente principale)

Sursa: CIOS I., DEMETRESCU C. *Dicționar de artă. Forme, tehnici, stiluri artistice*. A-M. București: Meridiane, 1995, p. 58

¹⁰ Miniatură – derivă din verbul latin *miniare*, care însemna *a colora cu oxid roșu de plumb*, denumit și miniu de plumb; este o pictură sau un desen, executat manual, care decorează manuscrisele antice și medievale, precum și o literă ornată care împodobește titlul sau începuturile capitolelor în vechile manuscrise sau în incunabule [anluminură]. sursa: <https://ro.wikipedia.org/wiki/Anluminur%C4%83> [accesat 24.09.2019]

¹¹ Pergament - piele de animal tânăr, netăbăcită (de vițel, miei, iezi) preparat special după metode complicate, folosit, mai ales, în Evul Mediu și Renaștere pentru manuscrise. Cunoscut din Antichitate, se consideră că a apărut la Pergam în timpul regelui Eumenes II (197-159 î.e.n.). sursa: <https://www.dex.md/definitie/pergament> [accesat 24.09.2019]

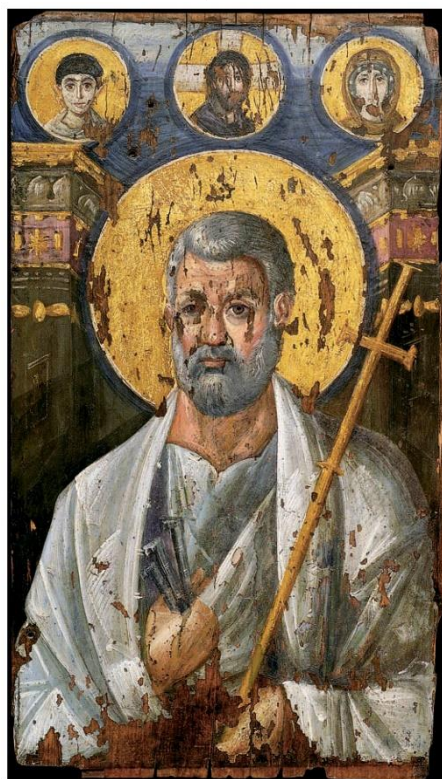
Cele mai vechi icoane datează din secolul VI. Icoana din greacă înseamnă – chip, în înțelegerea creștin ortodoxă este o imagine sacră în două dimensiuni, care poate reprezenta pe Hristos, Maica Domnului și sau Sfinții. Icoanele preiconoclaste din secolele VI-VII sunt influențate de tradițiile antichității târzii, fiind realizate în tehnica encaustică¹². Unele icoane păstrează naturalismul și iluzionismul antic (*Figura 8*), altele urmează linia convenționalismului și schematismul, ce le oferă mai multă expresivitate.

Mozaicul bizantin se dezvoltă vertiginos între secolele VI-XV. Există mozaic parietal, pavimentar și de panou. Majoritatea mozaicurilor pre-iconoclaste au fost distruse în perioada iconoclastă. Astfel, mozaic pre-iconoclast poate fi admirat doar în Ravenna, Salonic (*Anexa 3*) și Istria.

Mozaicul bizantin a preluat tradițiile mozaicului roman târziu. Însă, meșterii bizantini preferă mozaicul parietal cu forme stilizate și schematizate. Figurile sacre se pictau solemn pe un fond de aur ce sugerează supranaturalul; volumele se aplatizează, cutele hainelor devin aspre, pozele și gesturile personajelor erau înlemnite; iluzia de profunzime dispărea, spațiul fiind bidimensional [7 p 59]. În secolul VII în pictura murală apare o temă nouă – *Hristos Pontocratorul* (zugrăvit pe conca cupolei). Mozaicul format din cuburi de sticlă colorată cu oxizi metalici, foițe de aur sau argint a fost o tehnică elitară, costisitoare ce puteau să-și permită doar bazilicile situate în centrele politice și economice majore ale imperiului; pe când bisericile din periferii erau decorate cu frescă, care era mult mai eficientă.

În secolul VIII istoria artei bizantine este întunecată de criza iconoclastă. Iconoclasmul a devenit politica oficială a Imperiului din 726 în timpul domniei lui Leon al III-lea Isapianul (717-741). Acesta interpretase pierderea teritoriilor africane și asiatice drept lipsirea de protecției

Figura 8 Sfântul Petru, mănăstirea Sfânta Ecaterina, secolul VI sau VII.

Sursa: ADAMS, L. S. A History of Western Art. New York, 2011, p. 169

¹² Encaustic - procedeu de pictură, folosit în special în Antichitate, care constă în diluarea culorilor cu ceară topită. sursa: <https://dexonline.ro/definitie/encaustic> adăugată de LauraGellner. Scriban (1939) [accesat 24.07.2019]

divine din cauza revenirii la practicile păgâne. Iconoclasmul înăbușă avântul artei bizantine (se distrug icoane, fresce, mozaicuri; se persecută și se prigonesc iconodulii). Artă figurativă a fost interzisă, fiind considerată idolatrie. Astfel, între secolele VIII-IX cărțile liturgice erau decorate cu diverse ornamente și simbolul crucii, iar pereții bazilicilor iconoclaste erau acoperiți cu mozaic auriu, plat, având ca decor doar o cruce mare în apsidă. Cu toate că Sinodul din anul 787 a proclamat iconoclasmul erezie, iconodulii au obținut victorie desăvârșită doar în anul 843. Printre cauzele apariției iconoclasmului putem numi:

1. cultul iconodul crescând, adorarea feteșului și superstițiile populare;
2. senzualitatea artei din sec VI-VII, incapacitatea acesteia de a reda o imagine divină;
3. punerea la îndoială a sacralității icoanelor;
4. dominația monarhiilor de origine siriană și armeană care sunt predispuși spre iconoclasm;
5. puterea centripetă crescândă a feudalismului monastic, ce amenința puterea laică;
6. influența islamului.

În pictura bizantină, ca urmare a luptelor cu iconoclaștii, se definitivează următoarele principii iconografice: bidimensionalism, hieratism, chipuri expresive, accent pe ochi (*fereaștră a sufletului*), trupul este redat schematic (considerat un *vas cu păcate*); compozițiile sunt schematice, perspectiva este inversă, etajarea în sus a planurilor pentru a sugera adâncimea, ignorarea legilor fizicii, redarea convențională a naturii; tehnica encaustică este surclasată de temperă. Aceste principii au dominat mozaicul, icoana și fresca bizantină timp de cinci veacuri.

Renașterea macedoneană prezintă o *uvertură* a artei post-iconoclaste. Artă macedoneană are un aer auster și ascetic. Figurile sfinților sunt reprezentate static, convențional, domină elementul grafic (linia), accentul se pune pe ochi, lumina capătă o însușire simbolică. Se definitivează trăsăturile miniaturii post-iconoclaste – se reduce numărul ilustrațiilor și se cristalizează iconografia subiectelor reprezentate. Se remarcă anluminura bizantină creată în Constantinopol în secolul X – *Psaltire din Paris*, cu 14 ilustrații la *Vechiul Testament*, *Minologhion lui Vasile al II-lea* sinaxar¹³ ce conține subiecte din viața sfinților mucenici și *Predica lui Ioan Gură de Aur* manuscris din secolul al XI-lea [31 p.p. 267–277].

¹³ Sinaxar - legendă, biografie de sfânt, colecțiune prescurtată din viețile sfinților (numită și minologhion). sursa: <https://dexonline.ro/definitie/sinaxar> adăugată de blaurb., Scriban (1939) [accesat 20.05.2019]

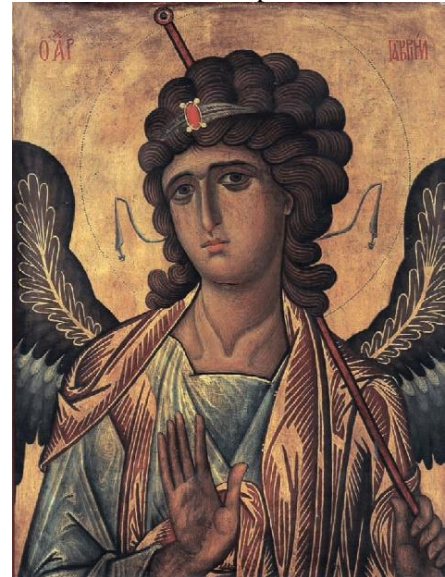
Mozaicul din această perioadă este reprezentat de ansamblurile iconografice ce decorează pereții bazilicii din mănăstirea Hosios Lukas și mănăstirea Nea Moni de pe insula Chios, dar și ansamblul de fresce din Tokalı Kilise, biserici rupestre din Göreme, regiunea Cappadocia.

În *perioada comnenilor* ascetismul perioadei precedente este surclasat de forme moi, armonioase, elegante și poetice. Cel mai reprezentativ exemplu al iconografiei din această perioadă este *Maica Domnului de Vladimir* realizată în Constantinopol. În secolul XIII se remarcă *Școala de miniatură din Cilicia* (Armeană), reprezentanții căreia au fost: Grigor Melchetsi (1150-1215) și Toros Roslin (1210-1270).

În timpul domniei dinastiei *paleologe* pictura atinge apogeul său maxim (*Figura 9*). Fresca surclasează treptat mozaicul, care se dezvoltă doar în Constantinopol. Printre cele mai delicate mozaicuri din arta bizantină târzie putem numi mozaicurile din bazilica Chora. Cel mai reprezentativ centru artistic al acestei perioade se află în Salonic. Școala de pictură bizantino-macedonean, din Salonic este reprezentată de creația lui Manuel Panselinos (secolul XIII-XIV) renumit grație frescelor sale din Muntele Athos. În decorațiile murale artiștii aranjau scenele în friză, ca într-un pergament ce se desfășoară de la stânga la dreapta, înfățișând figurile în spirit elenistic, mai rafinat și cu grija în tot ceea ce privește realitatea vie.

Un impact puternic asupra dezvoltării picturii bizantine l-a avut doctrina isihastă, ea a fost fundamentată de Grigore Palamas (1296 – 1359). Această învățătură încearcă să realizeze unirea omului cu Dumnezeu prin rugăciuni lăuntrice până la stadiul de a vedea *lumina taborică*. Datorită practicii *isihasmului* – lumina capătă în pictură o conotație simbolică distinctă. În icoane se folosea tot mai des tehnica - *assist* (cuvântul *assist* vine de la latinescul *assisto* – *a fi prezent* – simbolizează prezența luminii divine, aceasta presupune aurirea, poleirea cu aur sau argint suflat, care se aplica sub forma unor hașuri pe cutele hainelor, pe aripile îngerilor, pe detaliile interioarelor (*Anexa 4*).

Figura 9 Arhanghelul Gabriel, sec XIII, Constantinopol sau Sinai

Sursa: EVANS, H., C. *Byzantium: Faith and Power (1261–1557)*. New York, 2004, p. 185

În iconografia bizantină culoarea are o conotație simbolică sacră. Poetul simbolist și criticul de artă rus Maksimilian Voloșin (1877 - 1932) explică caracterul culorilor din icoanele ortodoxe pornind de la cele 3 culori primare. Potrivit acestuia semnificația culorilor secundare derivă din simbolismul culorilor primare și relația lor de complementaritate. Astfel, dacă culoarea galbenă ar simboliza soarele, lumina, auto-conștientizarea, spațiul divin; culoarea roșie ar simboliza lutul, din care a fost creat trupul uman, sângele jertfei, pasiunea, dar și culoarea demnității regale; culoarea albastră fiind simbolul cerului, al duhului și infinitului prezintă veșnicia. Atunci, culoarea violet fiind amestec între roșu (sânge, pământ) și albastru (spiritual, cer) ar simboliza lumea materială (fizică) pătrunsă de spirit (duh), fiind în iconografie culoarea suplicii – rugăciunii. Dacă roșu este culoarea cărnii – lumii animale, atunci verdele, complementara acesteia, este culoarea lumii vegetale. [29 p.p. 291-295].

În secolul XVIII, iconograful grec Dionisie din Furna (1670 – 1746) a sumat într-un manual legile și principiile picturii bizantine, creând cea mai completă și sistematică *Erminie* a zugravilor [8].

Lucru Individual:

Lectura recomandată:

1. HOLLINGSWORTH, M. *Arta în istoria umanității*. București: Enciclopedia RAO, 2008, pp. 100-104.
2. DEBICKI, J., ș.a. *Istoria Artei: pictură, sculptură, arhitectură*. București: Enciclopedia RAO, 2000, p.p. 57-65.

Analiza operelor de artă:

1. *Bazilica San Vitale*, Ravenna, Epoca lui Iustinian;
2. *Catedrala Sf. Sofia* din Constantinopol, Epoca lui Iustinian;
3. *Hristos Pontocrator*, icoană, din Mănăstirea Sf. Ecaterina din Sinai, Epoca lui Iustinian;
4. *Maica Domnului tronând* din Sf. Sofia, mozaic, Perioada Macedoneană;
5. *Mozaicul Bisericii Chora* din Constantinopol, Renașterea Paleologă;

Teme pentru comunicări și referate:

1. *Evoluția picturii pre-iconoclaste. Centre, opere, tehnici și subiecte;*
2. *Pictura post-iconoclastă, Centre, opere, tehnici și viziuni artistice;*
3. *Mozaicul bizantin evoluție și canon;*
4. *Trăsăturile specifice ale arhitecturii bizantine;*
5. *Arta ambianței bizantine;*
6. *Miniatura bizantină, centre, opere, particularități;*
7. *Ravenna centrul artistic din secolul V-VI.*

I.4. Arta Moldovei Medievale secolul XIV-XVI

I.4.1. Arta Moldovei Medievale din secolul XIV- ce

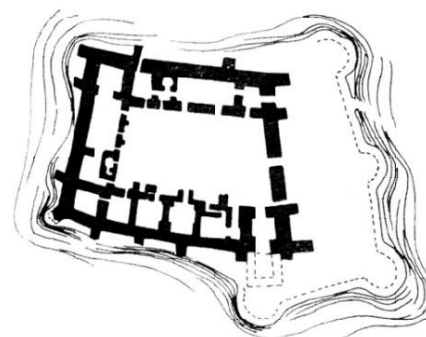
În anul 1359 se întemeiază statul independent Principatul Moldovei. Cultura statului nou format avea un caracter teologic, fapt ce l-a integrat definitiv în arealul culturii bizantine.

Stilul construcțiilor prezintă o combinație dintre influențele arhitecturii romanice, gotice, bizantine și elemente locale. Un interes deosebit, în principatul Moldovei, se acordă construcțiilor fortificate, se întemeiază Cetatea Neamț și Cetatea de scaun a Sucevei [10 p. 90]. La Rădăuți și Siret se înalță biserici din piatră ce sunt mai mari și mai somptuoase decât cele precedente.

Cetatea Neamțului, construită pe o înălțime greu accesibilă în epoca lui Petru I Mușat (1374-1391/92), primul domn român care a organizat sistemul defensiv al Moldovei, apare întâia oară în documente în anul 1395. De plan patrulater neregulat (47 m x 38 m), cu ziduri de piatră groase de 3 m și înalte de 12 m, este întărită cu turnuri interioare, pe trei laturi, cu construcții anexe destinate familiei domnești și garnizoanei. În anii 1475-1476, Ștefan cel Mare modernizează cetatea, înălțând ziduri la 20 m și amenajând pe latura Nordică o vastă platformă, prevăzută cu 4 bastioane semicirculare (*Figura 10*). Accesul la cetate este organizat de un pod fix pe piloni și de un pod mobil. Tot Ștefan cel Mare a refăcut construcțiile interioare și paraclisul. Per ansamblu, fortificația amintește de marele construcții militare din Europa Medievală. Cetatea Neamțului a fost adusă în stare de ruină la cererea turcilor de către Mihail Racoviță (1718) [10 p 90].

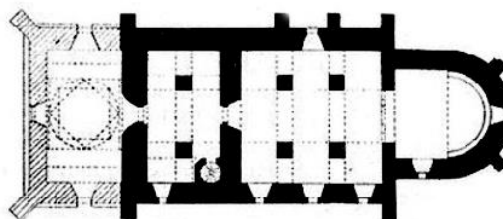
Odată cu dobândirea statutului de independență, Voievozii din Țara Românească și Moldova inaugurează un program de construcții eclesiastice. Relațiile strânse între Moldova și Transilvania înlesnesc pătrunderea în principatul Moldovei a unor influențe din

Figura 10. Cetatea Neamțului, Plan

Sursa: DRĂGUT, V. *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, p. 90

Figura 11. Rădăuți. Biserica Sf./ Nicolae, plan (bazilical)

Sursa: DRĂGUT, V. *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, p. 252

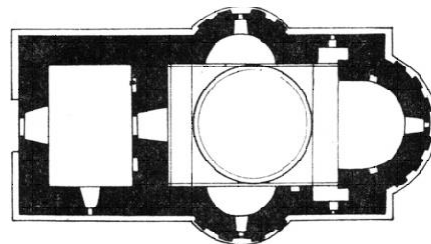
arhitectura romanică și mai ales gotică. Sugestiile de factură gotică pătrund în Moldova și prin intermediul Poloniei și Lituaniei. Edificiile reprezentative sunt: *Biserica Sf. Treime din Siret* și *Biserica Sf. Nicolae din Rădăuți*.

Biserica *Sfântul Nicolae* din Rădăuți (*Figura 11*) este prima construcție religioasă de piatră din Moldova, fiind o ctitorie a Voievodului Petru I Mușat (1377-1391) [22 p 95], ridicată curând după anul 1359 pe locul unei biserici din lemn. Biserica înaltă, cu acoperișul țuguat, are ziduri groase de 1,40 m, sprijinite inițial de 10 contraforturi. Biserica prezintă un exemplu elocvent al interferenței elementelor romanice, gotice și bizantine în principatul Moldovei. Planul bisericii este bazilical cu trei nave, despărțit de două șiruri de stâlpi. Longitudinal biserica este formată din pronaos, naos, altar și o absidă (pridvorul a fost adăugat ulterior de către Alexandru Lăpușeanu). Nava centrală este boltită cu un semicilindru ușor frânt, întărit cu arce dublouri, în timp ce navele laterale, mai înguste și mai joase, sunt boltite cu semicilindri transversali sprijiniți pe mici arce semicirculare. Biserica Sf Nicolae din Rădăuți va fi prima și ultima de plan bazilical din Moldova.

În ordine cronologică Biserica Sf. Nicolae din Rădăuți a fost urmată de **Biserica Sfânta Treime din Siret** - aceasta este prima biserică de plan triconc (*Figura 12*)¹⁴ din Moldova. Ctitorie atribuită lui Petru Mușat, este zidită din piatră brută având pe fațade un decor de ceramică smălțuită (friză din discuri smălțuite). Dimensiunile bisericii sunt modeste: lungimea - 16,5 m; lățimea - 11 m; grosimea zidului - 1,1 m; înălțimea soclului - 40 cm.. În forma generală a edificiului se regăsesc caracteristici specifice bisericilor moldovenești: lipsa turlei, calota naosului, ocnitele oarbe și decorul ceramic sus-amintit.

Pictura în zona de influență bizantină cunoaște trei ipostaze: fresca; icoana pe lemn și miniatură ce împodobește manuscrisele religioase. Din păcate, pictura – fresca autentică din secolul XIV-ce nu s-au păstrat.

Figura 12. Siret. Biserica Sf. Treime, plan (triconc).

Sursa: DRĂGUȚ, V. Dicționar enciclopedic de artă medievală românească, p. 277

¹⁴ Planul triconc se caracterizează printr-o sală dreptunghiulară căreia i-a fost atașată, spre răsărit, o absidă corespunzătoare altarului, precum și alte două abside laterale egale ca importanță pe laturile de sud și nord. [Apetrei p 133]

I.4.2. Arta Moldovei Medievale secolul XV- ce

Secolul al XV-lea se rezumă la continue lupte pentru păstrarea independenței și mari realizări pe plan artistic. În Moldova e timpul domniei lui Alexandru cel Bun (1375 – 1432) și lui Ștefan cel Mare (1438 – 1504). După căderea Constantinopolului, în anul 1453, Țările Românești continuă să fie fidele ritului bizantin numindu-se – *Bizanț după Bizanț*.

Domnia lui Ștefan cel Mare prezintă cea mai glorioasă epocă a românilor. Ștefan a fost un om politic, strateg militar desăvârșit, dar s-a dovedit a fi și un destoinic promotor al culturii. În arhitectură activitatea sa se desfășoară pe trei direcții: militară, civilă și religioasă. Se continuă compania de construcții fortificate, se înalță și se reconstruiesc cetățile: *Hotin, Chilia, Cetatea Albă, Cetatea Orhei, Cetatea de scaun a Sucevei*.

Cetatea Hotinului făcea parte din cetățile de hotar de pe malul Nistrului, are un plan neregulat, aproximativ trapezoidal, cu latura de vest arcuită. În anul 1421 Alexandru cel Bun a demarat reconstrucția *Cetății Hotinului*. Acțiunea a fost dusă la bun sfârșit grație zidarilor lituanieni trimiși de Cneazul Vitold al Lituaniei. Această participare se oglindește în apareiaj fațadelor decorate cu motive geometrice din cărămidă, procedeu folosit în mod curent de către constructorii din zona mării Baltice [10 p.p. 167-168].

Arhitectura civilă din secolul al XV-lea nu s-a păstrat. Însă se cunoaște că paralel cu cetățile s-au construit și curți domnești la *Piatra Neamț, Bacău și Hârlău*.

În Moldova în timpul domniei lui Ștefan cel Mare au fost înălțate circa 30 de biserici. *Bisericile ștefăniene* aveau o planimetrie de două tipuri: plan triconc și plan derivat din cel bazilical cu o singură absidă. În *bisericile ștefăniene* se remarcă noul sistem de bolți moldovenești. *Sistem de bolți moldovenesc* constă în folosirea arcelor suprapuse în construcția turlei – la baza turlei se folosesc 4 arce în plincintru, 2 transversale și 2 longitudinale, pe care se înalță prin intermediul pandantivelor, un tambur cilindric foarte scurt peste care zac alte 4 arce mai mici, dispuse astfel încât capetele lor să vină în dreptul cheilor arcelor mari. Pe aceste arce mici, se înalță, tot prin intermediul pandantivelor, o turlă îngustă și înaltă formată dintr-un tambur cilindric sau poligonal, și dintr-o cupolă sub formă de calotă [23 p. 343-344]. De asemenea, se observă o continuă creștere a bisericilor în lungime de la 16,5 m. la *Pătrăuți* până la 38 m. la biserica mănăstirii *Neamț*. Menționăm că, programul edificiilor ecleziastice a demarat doar după

1487, atunci când a fost asigurată securitatea țării, în urma unui intens plan de construcții defensive.

Epoca lui Ștefan cel Mare a excelat prin: miniaturi de înaltă calitate (*Tetraevangheliere*¹⁵) și prin mari ansambluri de pictură murală. În secolele XIV-XV știința de carte se obține de regulă la mănăstiri, astfel cele mai importante centre de copiiști se aflau la mănăstirile *Bistrița*, *Putna* și *Neamț*. Printre copiiști s-au făcut remarcăți: Gavriil Uric, ieromonahul Nicodim și diaconul Teodor Mărișescu. Literatura religioasă era compusă din cărțile de cult (tetraevanghel, minei, evanghelia), scrierile patristice și cele ale autorilor bisericești (scrieri hagiografice). Literatura istorică purta titlul invariabil de *letopiseț*, corespondentul grecescului *cronica*.

În 1429 monahul Gavriil Uric de la *Mănăstirea Neamț* copiază un *Tetravanghel* pentru uzul Doamnei Marina, soția lui Alexandru cel Bun, ilustrat cu patru miniaturi pe paginile de gardă, înfățișându-i pe evangheliști. Este primul *Tetravanghel* românesc ilustrat care s-a păstrat, actualmente se păstrează la Biblioteca Bodleiană a Universității Oxford.

La 17 iunie 1473 ieromonahul Nicodim a scris *Tetraevanghelul de la Humor*, din porunca lui Ștefan cel Mare. Marea sa valoare constă, mai ales, în faptul că pe una dintre file este înfățișat însuși domnul Moldovei, acesta fiind cel mai vechi portret al său.

În Munchen, se păstrează *Tetravanghelul lui Ștefan cel Mare*, capodopera ce a aparținut cetății Hotinului, scrisa pe pergament în anul 1493 de diaconul Teodor Mărișescu. Cartea conține 266 de file, cu titlurile și inițialele ornate în aur și culori. *Tetravanghelul* are în final inscripția de pomenire scrisa de Ștefan cel Mare, în care se spune ca *a fost dăruită întru ruga sieși, în biserica cetății Hotinului, unde este casa (hramul) Adormirii preasfintei stăpânei noastre, născătoare de Dumnezeu, în anul 7001 (1493)*.

În secolul XV-ce pictura monumentală în tehnica frescei decora interioarele bisericilor, caselor domnești, ale pivnițelor ș.a., uneori aceasta era prezentă și în exterior, exemplificativă fiind fresca bisericii *Proboata*.

Pictura anterioară domniei lui Ștefan cel Mare nu s-a păstrat. Însă, se cunoaște că încă pe timpul lui Alexandru cel Bun (1415) în Moldova s-a desfășurat un vast program de zugrăvire a bisericilor din *Târgul de Jos Roman*. Remunerarea zugravilor (Dobre și Nichita) era realizată cu o

¹⁵ Tetraevanghel - din neogreacă: tetra = patru și evangelion = Evanghelie este o carte liturgică ortodoxă. Aceasta cuprinde cele patru evanghelii canonice împărțite în pericope (zaceale) precedate de ziua și săptămâna liturgică în care trebuie citite. Stă de obicei pe masa altarului și este îmbrăcat într-o ferecătură împodobită cu imagini ale evangheliștilor. Sursa: <https://ro.wikipedia.org/wiki/Tetravanghel> [accesat 20.07.2019]

deosebită munificență (aceștia primind pentru munca lor 2 sate), arătând cât de apreciată a fost în epocă meseria de zugrav.

Cele mai vechi mostre, ajunse până la noi, sunt fragmentele de pictură murală din Biserica de la Lujeni, realizat după anul 1453 și biserica din Dolhești. Ansamblul mural al acestei biserici se consideră element de legătură între pictura realizată pe timpul domniei lui Alexandru cel Bun și frescele zugrăvite pe timpul lui Ștefan cel Mare. Iconografic și stilistic picturile de la Lujeni denotă influența picturii bizantine.

Pictura murală din Epoca lui Ștefan cel Mare este reprezentată de frescele din biserica: *Pătrăuți; Milișăuți; Voroneț; Sf. Ilie; Popăuți*, dar și de ansamblurile murale din *Bălinești*, ctitorită de logofătul Tăutu, pictată în 1493.

Cel mai reprezentativ și cel mai bine conservat este ansamblul de pictură murală din *Biserica Voroneț*. Și anume pictura din altar și naos, restul a fost zugrăvit în secolul XVI-ce. Conceptul iconografic, clasic, urmează rigorile unui program unic. În calota turlei de pe naos este zugrăvită imaginea lui *Hristos Pantocrator*, care domină ansamblul. Pe pereții turlei urmează trei registre ocupate în ordine descendentă de îngeri, profeți și apostoli, iar pe pandantive, sunt pictați cei patru evangheliști, foarte asemănători cu cei din tetraevanghelia lui Gavriil Uric. Conca altarului este ocupată de imaginea monumentală a *Fecioarei pe tron* cu pruncul pe genunchi, încadrată de patru îngeri, care înaintează spre ea câte doi de fiecare parte.

Sub compoziția *Fecioarei pe tron*, în concă, pe toată întinderea hemiciclului (spațiu în formă de semicerc) se desfășoară trei registre. Unul cu serafimi, cel din mijloc împărțit în patru scene evanghelice: *Împărtășirea cu pâine, Împărtășirea cu vin, Cina și Spălarea picioarelor*, iar registrul inferior cu părinții bisericii înaintând dintr-o parte și alta către *Pruncul Isus* întins pe disc, imaginea zugrăvită chiar în glaful ferestrei de pe axul bisericii. Alte două scene: *Isus în mormânt* și *Jertfa lui Abraham* decorează nișa proscomidiei¹⁶.

În secolul XV, în Principatul Moldovei a excelat arta broderiei, se remarcă atât cantitatea pieselor cât și calitatea excepțională a acestora. Pictura cu acul, cum i se mai spunea broderiei, a beneficiat de experiența zugravilor și miniaturiştilor. Atelierele de broderie existau la curtea domnească și pe lângă *Mănăstirile Bistrița și Neamț*. Utilizarea frecventă a ornamentului –

¹⁶ Proscomidie - masă sau firidă în peretele de nord al altarului, unde se săvârșește proscomidia, (proscomidia - parte din slujba liturghiei în care preotul pregătește și sfințește pâinea și vinul pentru împărtășanie). Sursa: <https://www.dex.md/intrare/proscomidie/45930> [accesat 20.07.2019]

balauri încolăciți, cât și inscripțiile în greacă, nu slavonă, sunt dovezile legăturilor cu producția atelierelor din Imperiul Bizantin. (specific pentru I jum. a secolului XV)

Evoluția broderiei pe parcursul secolului XV- ce poate fi divizată convențional în 2 etape: prima jumătate marcată de căutări de ordin stilistic și a doua jumătate a secolului XV-ce în care semnalăm maturitatea stilistică și cristalizarea școlii moldovenești de broderie.

O operă reprezentativă este *Epitaful lui Siluan*, realizat în anul 1437 (*Figura 13*). Acest epitaful are o compoziție perfect echilibrată, toate figurile sunt tratate aproximativ la aceeași scară. Isus este așezat pe *piatra roșie de la Efes*, plâns la cap de Maica sa Maria așezată pe un scăunel, iar la picioare de Maria

Magdalena care își despletește cosițele. Cei 5 îngeri veghează cu ripide, având veșminte largi cu falduri rafinate. Pe colțuri s-au păstrat însemnele celor 4 evangheliști. Capodoperă a genului, *Epitaful lui Siluan*, ilustrează exemplar arta broderiei din timpul

Figura 13 Epitaful lui Siluan, 1437

Sursa: FLOREA, V. Istoria artelor românești. p 128.

voievodului Alexandru cel Bun, perioadă din care ni s-au păstrat foarte puține piese. Prin inovațiile iconografice, echilibrul și expresia plastică a compoziției, prin tehnica desăvârșită, calități izvorâte în urma asimilării elementelor de cultură și artă bizantină, epitaful de la *Neamț* este un model pentru întreaga evoluție a broderiei moldovenești din a doua jumătate a secolului al XV-lea și al XVI-lea. Piesa a intrat în circuitul valorilor universale prin participarea la expoziții internaționale. Este publicată în literatura de specialitate străină.

Vorbind despre arhitectura monumentală din epoca lui Ștefan cel Mare am remarcat decorul ceramic amplasat, în partea superioară, imediat sub cornișă, pe arhivoltele arcurilor și ancadramentelor. La *Baia, Piatra, Iași, Vaslui, Vorniceni, Probota* și *Neamț* au fost descoperite plăci și cahle din ceramică smălțuită sau nesmălțuită decorate prin gravare sau în relief cu motive heraldice, cu teme biblice sau cu motive vegetale și animaliere.

Numărul mare de discuri sau de plăci și cahle ceramice este determinat atât de existența unor puternice ateliere locale, cât și cu o adevărată modă în utilizarea decorului ceramic. Printre motivele de largă circulație heraldică se numără: sirene cu două cozi (așa zise *Melusina*), perechea de îndrăgostiți, cerbul, leul rampant, manticora, stema țării Moldova. Alături de motive animaliere cu caracter heraldic apar uneori elefanți, cămile și păsări exotice.

I.4.3. Arta Moldovei Medievale secolul XVI – ce

Europa de răsărit și, în cadrul ei Țările Românești au *zăbovit* secole încă, în medievalitate. În secolul XVI- ce în Principatul Moldovei se remarcă domnia lui Petru Rareș (1527-1538; 1541-1546), Alexandru Lăpușneanu (1552-1561; 1564-1568) și Ieremia Movilă (1595-1606). Semnalăm înviorarea spațiului cultural: crește numărul școlilor, apare tiparul (1508). În această perioadă în Moldova pătrund intruziuni formale renaștentiste, dar nu putem vorbi despre o renaștere propriu-zisă.

În arhitectură se continuă programul de construcții defensive, civile și ecleziastice, însă din considerente politice arhitectura militară își pierde întâietatea încetând treptat. În prima jumătate a secolului XVI-ce eforturile constructive s-au orientat către amenajările defensive fortificate: cetăți militare, cetăți orășenești și țărănești; curți întărite și castele; mănăstiri și biserici fortificate. Petru Rareș a întreprins reconstruirea cetăților *Soroca* și *Tighina*.

Cetatea Soroca este cetate de pază pe malul Nistrului, ea a fost înălțată în piatră în 1543, cu ajutorul unor meșteri transilvăneni, pe locul unei fortărețe genoveze – Alcionia. Cetatea are ziduri masive, înalte de 15-20 m, încununate cu merloane și caneluri. Planul cetății are un traseu circular, în față cu un turn de poartă pătrat și patru turnuri circulare (rotunjite) în părți.

În Moldova se continuă tradiția bisericilor stefaniene, descendenții princieri din secolul al XVI-lea urmează fidel formula consacrată continuând tradiția stilului moldovenesc.

În fruntea picturii medievale românești din sec XVI se aflau zugravii moldoveni cărora le aparține invenția unui fenomen unic – pictura exterioară – de la soclu la acoperiș, de jur împrejur. Pictura murală religioasă este plină de conotații politice; în programul manifest al lui Petru Rareș se speră ca pronia cerească va ajuta Moldova în lupta cu turcii – *Biserica Luptătoare*.

În anul 1530 este zugrăvită biserica *Sf. Gheorghe* din Hârlău, care a avut pictură exterioară în frescă, realizată de un anume Gheorghe zugrav. Cunoscută doar prin intermediul fotografiilor – căci o nefastă restaurare (1900) le-a distrus în întregime. Pictura exterioară de la Hârlău a stat la baza decorării monumentelor ulterioare: *Probota, Voroneț, Humor, Arbore, Moldovița, Râșca* și *Sucevița* [11 p. 180]. Cu unele variații de la un monument la altul principalele teme pictate pe pereții exteriori sunt:

1. *Rugăciunea tuturor sfinților* sau *Cinul*;
2. *Imnul Acatist* (antiotoman) 25 scene, (a 25-a este *Asediul Constantinopolului*);
3. *Arborele lui Eșeu* (arborele genealogic al lui Isus Hristos);
4. *Judecata de Apoi* (Voroneț, supranumită *Capela sextină a orientului* (*Figura 14*));
5. *Vămile văzduhului* sau *Scara lui Ioan Sinaitul*, ori *Scara Sf. Ioan Climax* (remarcabilă fiind cea de la Mănăstirea Sucevița).

După înfrângerea lui Rareș de către turci iconografia suferă schimbări, ideea de manifest antiotoman cedează locul scenelor de inspirație monastică (*Râșca, Sucevița și Slatina*). Pe fațadele bisericilor din Râșca și Sucevița nu mai găsim Imnul Acatist sau Asediul Constantinopolului.

Temă comună devine Scara lui Ioan Sinaitul.

Figura 14 *Judecata de Apoi; Raiul (fragment), fațada de vest. Voroneț.*

Sursa: SINIGALIA, T., BOLDURA, O. *Monumente medievale din Bucovina*. București, 2015, p. 198.

Lucru Individual:

Lectura recomandată:

1. FLOREA, Vasile. *Istoria Artei Românești*. București-Chișinău: Litera Internațional, 2007, p.p. 56-215
2. SINIGALIA, T., BOLDURA, O. *Monumente medievale din Bucovina*. București: ACS, 2015

Analiza operelor de artă:

1. *Biserica Sf. Treime* din Siret;
2. *Biserica Sf. Nicolae* din Rădăuți;
3. *Cetatea Neamțului*;
4. *Biserica Înălțarea Sfintei Cruci* din Pătrăuți;
5. *Biserica Adormirii Maicii Domnului* din Borzești;
6. *Tetraevanghelul de la Humor*, ieromonahul Nicodim;
7. *Biserica mănăstirii Voroneț*, pictura exterioară a acesteia *Judecata de Apoi*;
8. *Frescele din biserica din Bălinești*, pictată în anul 1493;
9. *Epitaful lui Siluan*, realizat în anul 1437, broderie;
10. *Cetatea Soroca* Moldova Medievală, secolul XVI-ce;
11. *Cetatea Mănăstirii Probota*, ctitorită de Petru Rareș;
12. *Humor*, ctitorită de logofătul Teodor Bubuioș, frescă exterioară;
13. *Biserica mănăstirii Moldovița*;
14. Biserica mănăstirii Sucevița (1582), pictat în 1596 de Ioan și Sofronie iconari;
15. Biserica *Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul* din Arbore, picturii exterioare (1541), pictor Dragoș Coman.

Teme pentru comunicări și referate:

1. *Artele decorative din Moldova Medievală secolul XIV-XVI*;
2. *Arhitectura militară din Principatul Moldovei secolul XIV-XVI*;
3. *Pictura murală exterioară din Moldova Medievală*;
4. *Evoluția arhitecturii ecleziastice moldovenești secolele XIV-XVI*.
5. *Imaginea Raiului și Iadului în pictura Moldovei Medievale*.

I.5. Arta Rusă Veche

Paralel cu dezvoltarea în Europa Apuseană a monumentelor de artă romanică, gotică și a Renașterii, în partea de răsărit al continentului, în Rusia, se cristalizează o artă originală, care primește numele de *artă rusă veche*. Evoluția *artei ruse vechi* este cuprinsă între secolele IX-XVII-ce (Tabelul 3).

Tabelul 3 Periodizarea Artei Ruse Vechi

1	Rusia Kieveană (880 – mijlocul secolului al XII-lea)
2	Perioada principatelor feudale independente. Novgorod Vladimir-Suzdali secolul XII-XIII
3	Perioada jugului mongol și unificarea cnezatelor ruse secolul XIV-XV
4	Consolidarea statului unitar secolele XVI
5	Declinul artei medievale secolul XVII

Odată cu creștinizarea în anul 989, statul Kievean a intrat sub influența artei și culturii bizantine, care îi va fi mentorul principal în această perioadă.

În secolul XII *Rusia Kieveană* s-a destrămat în mai multe principate independente și câteva centre regionale: *Novgorod*, *Vladimir-Suzdal*, *Halici*, *Poloțk*, *Smolensk*, *Cernigov* (*Cernihivul* din zilele noastre) și *Pereiaslav*. Dezmembrarea feudală a favorizat apariția mai multor școli de pictură; cele mai influente au fost *Școala din Novgorod*, *Școala din Pscov* și *Școala Moscovită*. Fiecare din școlile regionale numite mai sus, constituirea cărora s-a început în secolul XI-ce, are un caracter distinct și independent. *Școala din Novgorod* se remarcă prin

Figura 15. Teofan Grecul. Adormirea Maicii Domnului

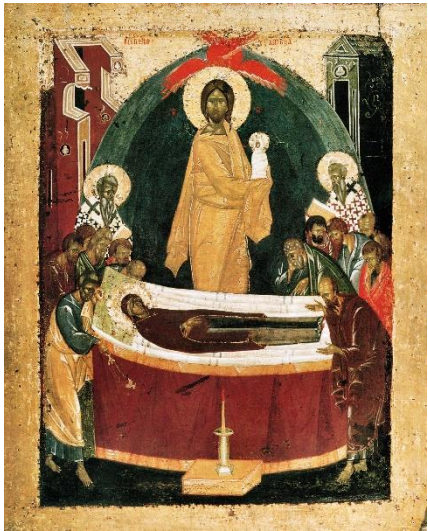

Figura 16. Andrei Rubliov. Sfânta Treime.

Figura 17. Soborul Maicii Domnului, Școala din Pskov

Sursa: АЛПАТОВ, М. Древнерусская иконопись. Москва: Искусство, 1978

expresivitate, claritate, liniaritate, culori intense, dar echilibrate, folosirea activă a reflexelor și propensiune spre narațiune (*Figura 15*). *Școala moscovită* introduce inovații în interpretarea iconografică, fiind faimoasă grație compozițiilor delicate, capacității de sinteză și forței dinamice a gesturilor (*Figura 16*). [32 p. p. 64-68]. *Școala din Pscov* ajunge la apogeu în secolele XIV-XV-ce, caracteristicile sale distincte fiind picturalitate și colorit complicat (*Figura 17*) [33 p.p. 109-111]

În prima jumătate a secolului XIII-ce invaziile mongolilor au perturbat dezvoltarea continuă a artei ruse. În timpul conflictelor militare au fost distruse opere de artă, au fost nimicite până la temelie orașele Kiev, Rostov și Suzdali; se pierde tradiția tehnicii mozaicului [32 p. 65].

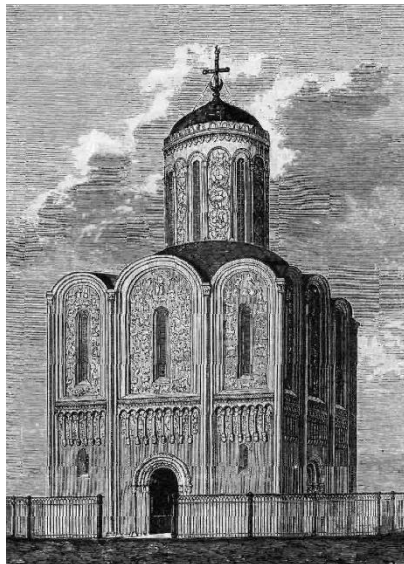
Secolul XIV-XV-ce este perioada clasică a iconografiei ruse. Rolul dominant începe să-l joace *Knezatul Vladimir-Suzdali*, notorie fiind fondarea orașului *Moscova* de către cneazul Iurii Dolgorukii (1099 – 1157), care în scurt timp devine centrul politic al regiunii, iar școala de

pictură moscovită devine una dintre cele mai influente din regiune [32 p.p. 66-68]. Către secolul XVII Rusia devine un stat multinațional absolutist, iar arta medievală intră în declin.

Figura 18. Biserica Pocrov pe râul Nerli

Figura 19. Biserica Sf. Dumitru din Vladimir

Sursa: ГНЕДИЧ, П. История искусств. Живопись. Скульптура. Архитектура. Москва, 2006. С. 522-525

grosime de circa 2 cm. În *Cnezatul Halici* și *Vladimir-Suzdali* materialul de construcție în secolele X-XIII era - piatra albă. Meșterii pietrari din *Halici*, în secolul al XII-lea, la invitația cneazului Dolgorukii au înălțat în *Cnezatul Vladimir –Suzdali* - biserici zidite în piatră albă – *Pocrov pe râul Nerli* (*Figura 18*), *Adormirea Maicii Domnului* și *Sf Dumitru din Vladimir* (*Figura 19*). Portalurile, fațadele și tamburul turlei al acestor biserici erau înfrumusețate cu relief decorativ (fitomorf – flori, frunze de acant, brâuuri) cioplit în piatră albă. Planul bisericilor pre-mongole prezenta o variație a planului bizantin – cruce înscrisă cu cupolă. Numărul turelor varia de la 1 la 13-ce.

În perioada post-mongolă, în secolul al XIV-lea în *Novgorod* se înalță *Biserica Spas-Preobrajenia (Schimbarea la Față)*, 1374, care prin aspectul său clasic s-a impus ca model pentru arhitectura din secolul următor. În veacul al XV-lea Ivan al III-lea al Rusiei a inițiat renovarea fortificației – *Kremlinului* din *Moscova* (reconstrucția zidului și a turelor, dar și construcția catedralei *Adormirii* și *Granovitaia Palata* din *Kremlin*), invitând arhitecți italieni – Aristotele Fioravanti (1415-1486), Pietro Antonio Solari (1445-1493) și Marco Ruffo.

Arhitectura religioasă din perioada premongolă prezintă ruine, vestigii arheologice. După anul 989 în Kiev se înalță primele biserici din cărămidă sau cărămidă cu piatră brută (asiză). Cărămida – a fost împrumutată din arhitectura bizantină (romană); ea a slujit ca material de construcție al bisericilor ruse timp de 2 secole [33 p.p. 68-94]. Cărămizile aveau formă pătrată (latura 40x40 cm), având o

Interioarele bisericilor ruse erau decorate cu mozaic (perioada pre-mongolă), frescă și icoană, conform canonului iconografic bizantin. Spre deosebire de Bizanț, artiștii ruși:

1. alternau decorul de mozaic cu frescă (mozaicul decora – calota și tamburul turlei, pandantivii, stâlpii lângă altar și absida altarului. Materiale pentru mozaic slujeau – smalțul (fundaluri, haine, ornamente) și piatră (fețe, mâini și picioare);

2. utilizau în fundalul icoanelor a nuanțelor de ocru, în loc de aur;

3. după secolul XIII tehnica mozaicului a fost integral înlocuită cu frescă.

Biserica, în viziunea ortodoxă, prezenta legământul dintre cer și pământ. Astfel în ansamblurile iconografice ruse cupola și turlele reprezentau cerul (*Hristos Pantocrator*, îngeri, proroci, apostoli, evangheliști), partea inferioară a pereților și stâlpii – pământul (biserica pământeană – sfinți, episcopi, viața lui Hristos), iar absida altarului reprezenta raiul (Maica Domnului tronând sau în orantă).

Perioada clasică a iconografiei ruse este marcată de creația lui Theophan Grecul (1340-1410), Andrei Rubliov (1360/70-1430), Daniil Ciornâi (c. 1350-1428) și Dionisi (c. 1440—1502) (*Anexa 5*) [13 p. 130].

Theophan Grecul, intelectual excepțional, are o manieră proprie de a picta de o forță expresivă remarcabilă, folosește linii laconice pline de simbolism major. Pictează îndrăzneț, cu nerv, operele sale sunt pline de tensiune. Chipurile zugrăvite de Theophan Grecu sunt puternic individualizate, uneori acestea par a fi niște *negative fotografice*.

Andrei Rubliov a fost un călugăr, miniaturist, iconar și zugrav de biserici întemeietorul Școlii Moscovite de pictură medievală. Stilul inconfundabil al lui Rubliov este blând, poetic și generos [23 p. 301-312]. În icoana *Sfânta Treime* (1410), reluând o temă clasică a iconografiei bizantine – *Ospitalitatea lui Avraam*. Andrei Rubliov a fost primul iconar care a făcut să dispară din cadrul icoanei personajele Avraam și Sarra, concentrând atenția privitorului spre cei trei îngeri așezați lângă *stejarul Mamvri*, ilustrare a armoniei trinitare.

Andrei Rubliov împreună cu Theophan Grecul elaborează tipul de *iconostas* (principalul element decorativ al bisericii ortodoxe derivat din *Deisis*). Între secolele XV-XVI iconostasul era format din cinci registre/cinuri: *patriarhilor*, *prorocilor*, *praznicelor*, *deisis* și *biserica locală* (*biserica luptătoare - de pe pământ*) [33 pp. 91-94].

Lucru Individual:

Lectura recomandată:

1. ТОМСИНСКИЙ, С., итд. Древняя Русь, Санкт-Петербург: Государственный Эрмитаж, 2007
2. КАШИРИНА, Т., итд. Шедевры живописи. Москва: Мир энциклопедий Аванта+, Астрель, 2008, pp. 62-73.

Analiza operelor de artă:

1. Biserica *Spas-Preobrajenie* (1374) din Novgorod;
2. Biserica *Sf. Dumitru* din Vladimir;
3. *Biserica Pocrov* pe râul Nerli;
4. *Catedrala Adormirii* (1479). Kremlin de Fioravanti;
5. *Granavitaia palata*, 1491. Kremlin, Moscova, de Marco Ruffo și Pietro Solario;
6. Fresca *Sf. Macarie Egipteanul* din Spas Preobrajenie din Novgorod de Teofan Grecul;
7. *Sfânta Treime* (1410) de Andrei Rubliov.

Teme pentru comunicări și referate:

1. *Școlile de pictură din Rusia Veche*;
2. *Mozaicul rus*;
3. *Arhitectura rusă veche*;
4. *Originea iconostasului rus*.

CONCLUZII GENERALE

Suportul de curs *Arta medievală* a urmărit să prezinte o caracteristică generală a evoluției artelor plastice pe parcursul *Evului Mediu*, oferind informații și date referitoare la *Arta Romanică*, *Arta Gotică*, *Arta Bizantină*, *Arta Moldovei Medievale secolele XIV-XVI* și *Arta Rusă Veche*. Analiza și prelucrarea materialului bibliografic și iconografic din repertoriul artei medievale generează o serie de concluzii cu referire la acest subiect.

1. *Primul stil internațional* care a unit popoarele dispersate ale Europei medievale într-o viziune estetică unitară – *Romanicul* este întruchiparea puterii și înțelepciunii ecleziastice. Arta a fost și va fi, un mijloc necesar pentru îndochinarea populației, cultivarea inteligenței, dezvoltarea memoriei și emoționarea inimii;
2. *Cel de-al doilea stil internațional*, specific țărilor catolice – *Goticul* este una dintre cele mai originale și elevate porniri umane, fiind produsul gândirii scolastice și neoplatonismului, o întruchipare vizuală a revelației creștine.
3. Studiul artei bizantine și *canonului* artistic formulat în cadrul acesteia facilitează comprehensiunea artei creștine ortodoxe. Pătrunderea în esența artei bizantine cere o

- doză de pietate și cunoaștere a textelor creștine. Elementele specifice artei bizantine precum perspectiva liniară inversă și încercarea de a reprezenta spațiul sacru – bidimensional sunt profund conceptuale și pot fi aplicate în contemporanietate;
4. Secolele XIV-XVI-ce reprezintă o etapă de constituirea, cristalizare și înflorire a geniului creator moldovenesc. Numindu-se *Bizanț după Bizanț* Principatul Moldovei realizează o trecere de la arta și tradițiile post-bizantină la un stil local inedit. Se remarcă sistemul de bolți ștefăniene și școala moldovenească de pictură (fresca exterioară);
 5. Artă și cultura Rusă Veche prezintă un exemplu inedit de unitate, armonie și forță spirituală. Aflându-se în arealul culturii Bizantine rușii au reușit să creeze modele artistice complexe și interpretări iconografice novatoare, remarcabilă fiind elaborarea *iconostasului* în secolul XV-ce.
 6. Studiul artei și culturii medievale este inimaginabil fără lectura suplimentară (vezi *Lectura recomandată* la fiecare subcapitol și *Referințele Bibliografice*). În cadrul cursului, vizionarea și analiza repertoriului iconografic a artei medievale este o activitate imperativă (vezi sugestiile *Analiza operelor de artă* la fiecare subcapitol și imaginile din *Anexe* și în mod special *Anexa 6*). Informațiile suplimentare pot fi realizate sub formă de referate sau prezentări (vezi *Teme pentru comunicări și referate* la fiecare subcapitol). Evaluarea finală se va desfășura oral sau în scris și va ține cont de lista subiectelor prezentate în *Anexa 7*.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. APETREI, C. N. *Reședințele boierești din Țara Românească și Moldova în secolele XIV-XVI*. Brăila: Istros, 2009.
2. BORDEN, D., ș.a. *Arhitectura – evoluție, stiluri, personalități. De la preistorie la Renașterea timpurie*. București: Litera, 2010.
3. BOTEZ CRAINIC, A. *Istoria artelor plastice*. Vol. I, București: Didactică și Pedagogică, 2004.
4. BUCHHOLZ, E. L., ș.a. *Artă. Din preistorie la Renașterea timpurie*. București: Litera, 2010.
5. BUSSAGLI, M. *Să înțelegem arhitectura*. București: Enciclopedia RAO, 2005.
6. CIOȘ I., DEMETRESCU C. *Dicționar de artă. Forme, tehnici, stiluri artistice*. A-M. București: Meridiane, 1995.
7. DEBICKI, J., ș.a. *Istoria Artei: pictură, sculptură, arhitectură*. București: RAO, 2000.
8. DIONISIE DIN FURMA. *Erminia picturii bizantine*. București: Sophia, 2000.

9. DRĂGUȚ, V. *Arta Românească. Preistorie, Ev Mediu. Renaștere. Baroc.* București: Meridiane, 1982.
10. DRĂGUȚ, V. *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească.* București: Științifică și Enciclopedică, 1976.
11. FLOREA, V. *Istoria Artei Românești.* București-Chișinău: Litera Internațional, 2007
12. FLOREA, V. *O istorie a artei ruse.* București: Meridiane, 1979.
13. FLOREA, V. SZEKELY Gh. *Mica enciclopedie de artă universală.* Chișinău: Litera, 2005.
14. FRONTISI, Cl. *Istoria vizuală a artei.* București: RAO, 2007.
15. GARIFF, D. *Cei mai influenți pictori din lume.* București: Enciclopedia RAO, 2008.
16. GOMBRICH, E. H. *Istoria Artei.* București: Proeditura Tipografia, 2007.
17. HOLLINGSWORTH, M. *Arta în istoria umanității.* București: Enciclopedia RAO, 2008
18. LANEYRIE-DAGEN, N. *Pictura secrete și dezvăluiri.* București: RAO, 2004.
19. PANOFKY, E. *Arhitectura gotică și gândire scolastică.* București: Anastasia, 1999
20. PONCE DE LEON, P. G. *Istoria Picturii.* București: Teora, 2009. p
21. SALLES, C. *Civilizații Antice.* București: Enciclopedia RAO, 2008.
22. SINIGALIA, T., BOLDURA, O. *Monumente medievale din Bucovina.* București: ACS, 2015.
23. SUTER, C. *Istoria artelor plastice.* București: Didactică, 1967.
24. ADAMS, L. S. *A History of Western Art. Fifth edition.* New York: McGraw-Hill, 2011.
25. CHATZIDAKIS, M. *Hosios Loukas: Byzantine Art in Greece.* Athens: Melissa, 1997.
26. EVANS, H., C. *Byzantium: Faith and Power (1261–1557).* New York: Metropolitan Museum of Art, 2004.
27. АЛПАТОВ, М. *Древнерусская иконопись.* Москва: Искусство, 1978
28. ВЕЙМАРН, Б., итд. *Всеобщая история искусств. Том 2. Искусство средних веков.* Москва: Искусство, 1960.
29. ВОЛОШИН, М. *Лики творчества.* Ленинград: Наука, 1988.
30. ГНЕДИЧ, П. *История искусств. Живопись. Скульптура. Архитектура.* Москва: Эксмо, 2006.
31. ЗАХАРОВА, А. В., ОРЕЦКАЯ, И. А. *Православная энциклопедия. Том. VIII. Византийская книжная миниатюра.* Москва: Р.П.Ц., 2004
32. КАШИРИНА, Т., итд. *Шедевры живописи.* Москва: Мир энциклопедий Аванта+, Астрель, 2008.
33. ТОМСИНСКИЙ, С., итд. *Древняя Русь,* Санкт-Петербург: Государственный Эрмитаж, 2007.

ANEXE

Anexa 1. Sacra di San Michele, Capela funerară, secolele XI-XII. Arta romanică

Sursa: foto Tatiana Rașchitor, 12.07.2015

Anexa 2 Catedrala din Reims, fațada de Vest, Franța, 1211-1345. Arta gotică

Sursa: foto Tatiana Rașchitor, 21.04.2017

Anexa 3. Mozicul paretal al Bazilicii Acheiropoietos, Salonic, secolul V. Arta Bizantină

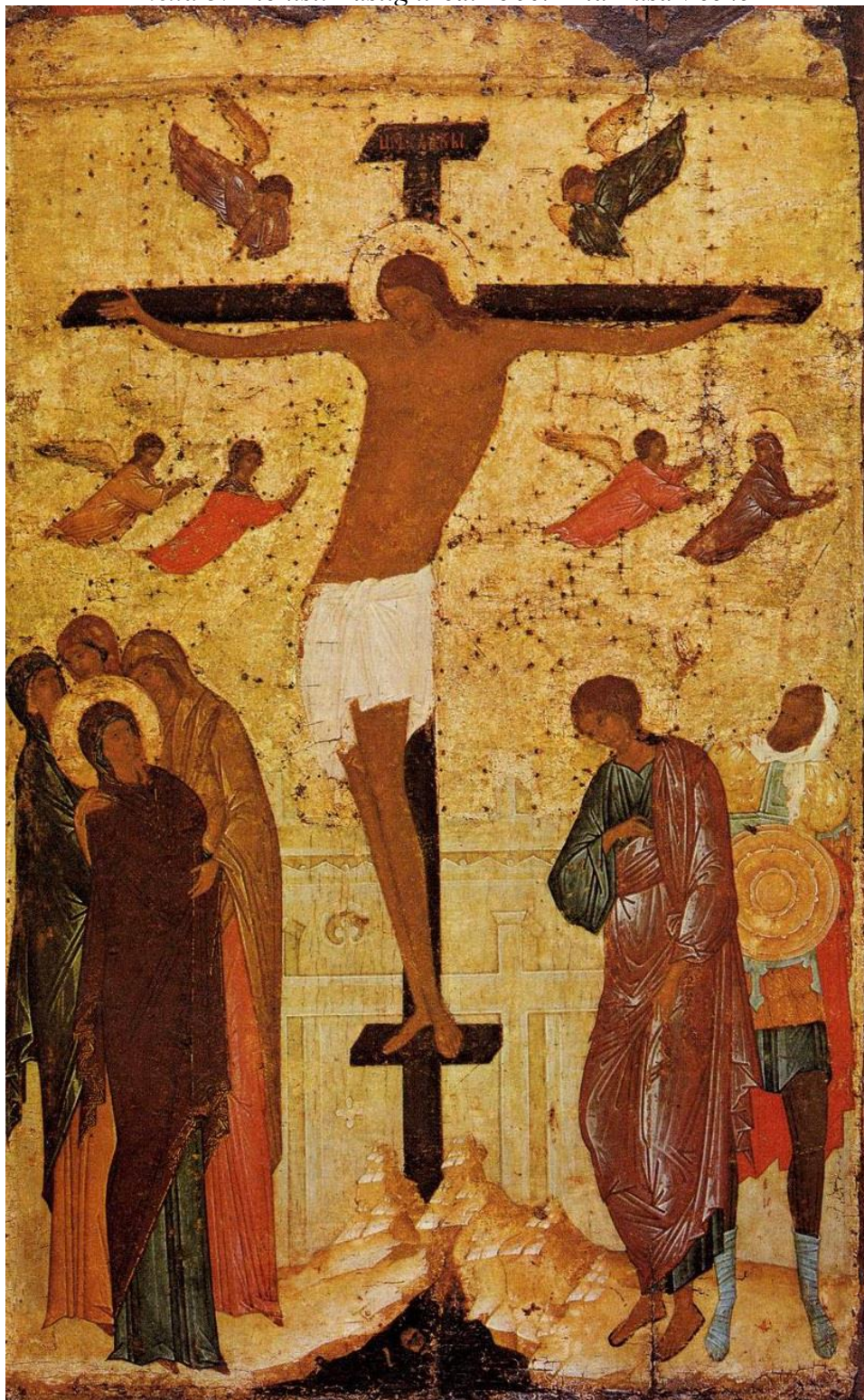
Sursa: foto Tatiana Rașchitor, 17.10.2018

Anexa 4. Icoana Maicii Domnului Pelagonitissa. secolul XV, Arta Bizantină.

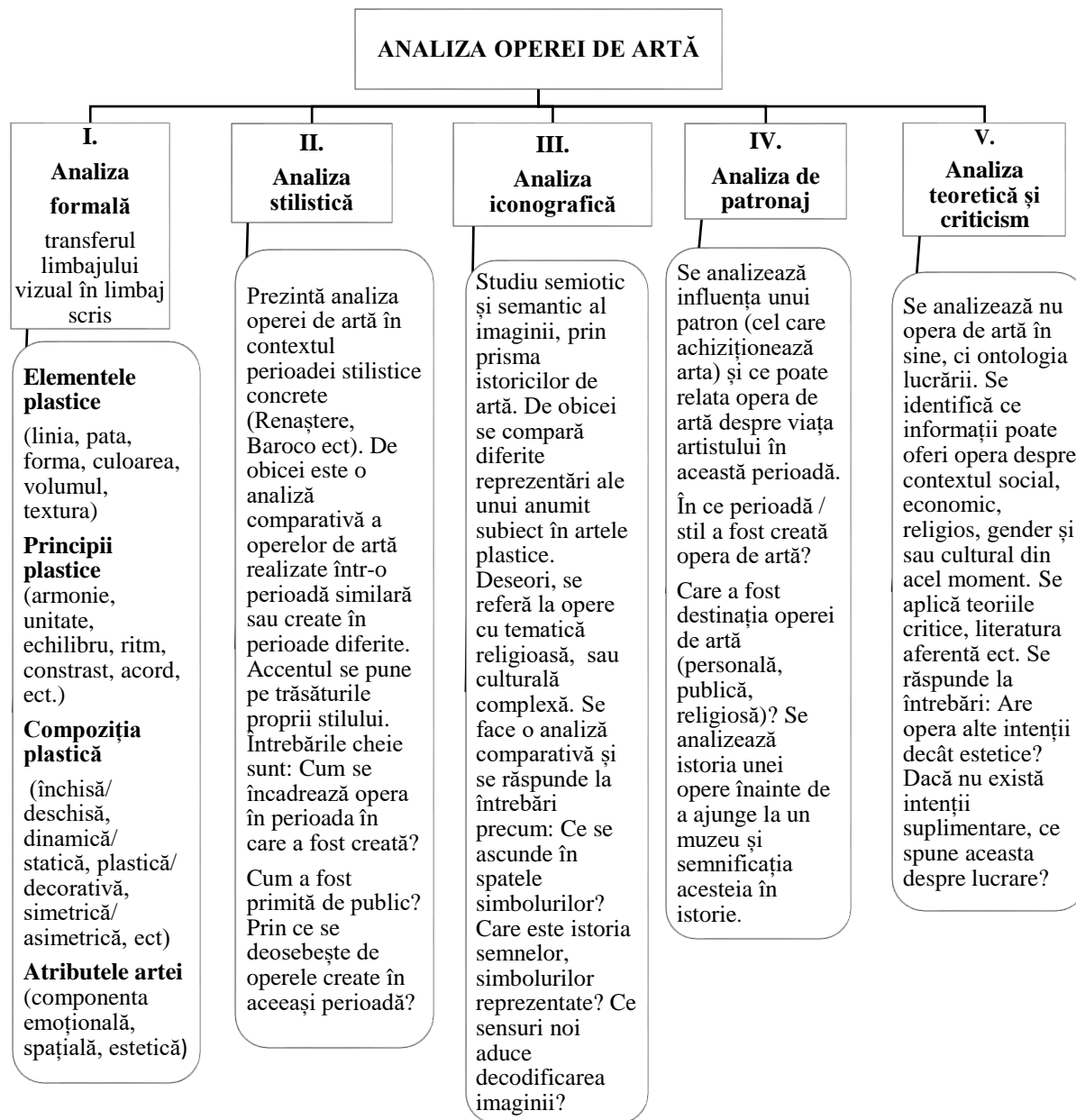
Sursa: EVANS, H., C. Byzantium: Faith and Power (1261–1557). New York, 2004.

Anexa 5. Dionisi. Răstignirea. 1500. Arta Rusă Veche

Sursa: EVANS, H., C. Byzantium: Faith and Power (1261–1557). New York, 2004, p. 185

Anexa 6. Formele de analiză a operei de artă

Sursa: University of Vermont Writing Center. *Forms of Analysis*. Disponibil:

https://www.uvm.edu/wid/writingcenter/tutortips/artform.html?fbclid=IwAR332C1TW6qgigZ_yrMmrYTxotCvriLJO5ZulOoK_bQErVSxnKcFUMaL-8#:~:text=There%20are%20several%20types%20of,in%20both%20of%20these%20disciplines

Anexa 7. Lista subiectelor pentru evaluarea finală

- I. *Arta romanică – motivații și reflecții spirituale, locații și realizări artistice.***
 - Particularitățile arhitecturii romanice;
 - Caracteristicile picturii și miniaturii romanice;
 - Trăsăturile sculpturii romanice;
- II. *Arta gotică – motivații și reflecții spirituale, locații și realizări artistice.***
 - Trăsăturile arhitecturii gotice;
 - Particularitățile sculpturii gotice;
 - Caracteristicile picturii gotice;
- III. *Arta Imperiului Bizantin – triumful artei creștine; locații și realizări artistice.***
 - Trăsăturile picturii bizantine pre-iconoclaste;
 - Evoluția picturii bizantine post-iconoclaste;
 - Caracteristicile arhitecturii bizantine;
- IV. *Arta Moldovei Medievale (sec. XIV-XVI).***
 - Programul construcțiilor ecleziastice din Principatul Moldovei;
 - Particularitățile construcțiilor defensive din Principatul Moldovei;
 - Particularitățile picturii murale din Moldova Medievală;
 - Trăsăturile miniaturii din Principatul Moldovei secolele XV-XVI-ce;
 - Evoluția artelor decorative din Principatul Moldovei;
- V. *Arta Rusă Veche – caracteristici, locații, opere și autori.***
 - Trăsăturile arhitecturii Ruse Vechi;
 - Particularitățile Picturii Ruse Vechi.